

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

KATJA NOSAN

DELO NA ČRNO V FRIZERSKI DEJAVNOSTI

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

KATJA NOSAN

Mentorica:izr. prof. dr. ALEKSANDRA KANJUO MRČELA

DELO NA ČRNO V FRIZERSKI DEJAVNOSTI
Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

*Zahvaljujem se vsem, ki so mi pomagali
pri nastajanju moje diplomske naloge:
anketirancem, za posredovane informacije,
mentorici doc. dr. Aleksandri Kanjuo Mrčela za mentorstvo
in napotke pri delu,
prijateljem in bližnjim, še posebej pa
Tatjani za vse frizerske usluge ter
Andreju za moralno podporo in ljubezen.*

DELO NA ČRNO V FRIZERSKI DEJAVNOSTI

Diplomsko delo govori o sivi ekonomiji, natančneje o področjih delo in zaposlovanje na črno. Tako drugje po svetu kot tudi v Sloveniji je siva ekonomija močno prisotna. Njeno odkrivanje, merjenje in omejevanje je zapleten in dolgotrajen postopek, kateremu nikoli ne pridemo do konca. Siva ekonomija je namreč zelo fleksibilna in se zaenkrat uspešno prilagaja vsem novitetam. Številne posledice, ki se odražajo tako na posameznikih, družbi in celotni državi, niso le negativne, ampak tudi pozitivne. Prav zato lahko obstajajo pogoji za njeno delovanje tudi v času ekonomske rasti in ne le v času recesije. Davčna utaja je tista, ki posameznikom prinaša predvsem denarno korist (če jih seveda ne odkrijejo organi, ki skušajo sivo ekonomijo zatreti), pomeni pa to veliko finančno breme za državo.

Ena izmed dejavnosti, v kateri je delo in zaposlovanje na črno močno prisotno, je frizerska dejavnost. Kdo vse se s sivo ekonomijo v frizerski dejavnosti ukvarja in kakšni so njihovi motivi, pa bom predstavila v nadaljevanju diplomske naloge.

Ključne besede: *siva ekonomija, delo na črno, frizerska dejavnost*

MOONLITING IN HAIRDRESSING BUSINESS

My diploma thesis discusses shadow economy, or more precisely moonlighting. Shadow economy is present in Slovenia as well as in any other country round the world. It's detection, destination of it's size and it's prevention is a very complicated and time consuming process. The flexibility of shadow economy allows it to successfully adapt to any attempt to curb it. The consequences that reflect on individuals, the society and the entire state, are not only negative. That is why it prospers in time of economy growth and also in time of recession. Tax fraud is the one, that brings individuals financial benefit (if they are not discovered by the authorities, who are trying to suppress the shadow economy), but on the other hand means a great financial burden to the country.

One of the activities with strong presence of moonlighting is the hairdressing business. Who all is involved in moonlighting in the hairdressing business and what are their motives will be presented onwards in my diploma thesis.

Key words: *shadow economy, moonlighting, hairdressing business*

KAZALO

UVOD 7
1. SIVA EKONOMIJA 9
1. 1 DEFINICIJA POJMA 9
1. 1. 1 DELO NA ČRNO 12
1. 1. 2 ZAPOSLOVANJE NA ČRNO 12
1. 2 RAZVOJ NEFORMALNEGA DELA 12
1. 3 POSLEDICE SIVE EKONOMIJE 13
1. 3. 1 NEGATIVNE POSLEDICE SIVE EKONOMIJE 13
1. 3. 2 POZITIVNE POSLEDICE SIVE EKONOMIJE 14
2. ZAKON O PREPREČEVANJU DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO 15
2. 1 PODROČJA, KI JIH OBRAVNAVA ZAKON 15
2. 2 IZJEME, KI JIH NI ŠTETI ZA DELO NA ČRNO 17
3. SLUŽBE ZA ODKRIVANJE, PREPREČEVANJE IN SANKCIONIRANJE DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO 19
3. 1 INŠPEKTORAT REPUBLIKE SLOVENIJE ZA DELO 19
3. 1. 1 DEJAVNOSTI INŠPEKTORATA 20
3. 1. 2 INŠPEKCIJSKO NADZORSTVO NA PODROČJU DELOVNIH RAZMERIJ 21
3. 2 TRŽNI INŠPEKTORAT REPUBLIKE SLOVENIJE 22
3. 3 SLUŽBA ZA ODKRIVANJE IN PREPREČEVANJE DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO 23
4. DEJAVNOSTI, V KATERIH SE SIVA EKONOMIJA NAJVEČ POJAVLJA 24
5. GLAVNI MOTIVI DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO 26
6. OBSEG IN MERJENJE SIVE EKONOMIJE 29
6.1 METODE MERJENJA SIVE EKONOMIJE 29
6. 2 OBSEG SIVE EKONOMIJE IN NJENO ZMANJŠEVANJE 30
7. FRIZERSKA DEJAVNOST 32
7. 1 POKLIC FRIZERJA IN RAZVOJ FRIZERSKE DEJAVNOSTI 32

7. 2 ŠOLANJE ZA POKLIC FRIZERJA	34
7. 3 OBRтна ZBORNICа SLOVENIJE	34
7. 4 MOJSTRSKI IZPIT	35
8. ORGANIZACIJA DELA IN EKONOMIKA V FRIZERSKEM SALONU	37
9. DELO NA ČRNO V FRIZERSKI DEJAVNOSTI	39
9. 1 ANKETNI VPRAŠALNIK...	40
9. 2 ANKETNI VZOREC	40
9. 3 ANALIZA ODGOVOROV PRVEGA DELA ANKETE	40
9. 4 ANALIZA ODGOVOROV LASTNIKOV FRIZERSKIH SALONOV	45
9. 5 ANALIZA ODGOVOROV ZAPOSLENIH V FRIZERSKEM SALONU	46
9. 6 ANALIZA ODGOVOROV FRIZERJEV BREZ PRIHODKOV	47
ZAKLJUČEK	49
LITERATURA IN VIRI	51
PRILOGA	54

UVOD

Delo na črno je pojav, ki ga ni mogoče opredeliti samo z enim stavkom. Je fenomen, ki ga najdemo v vseh gospodarstvih v svetu in predstavlja vsaki državi, tako razvitim kot nerazvitim, velik problem. Delo na črno je segment sive ekonomije. Ko skušamo definirati le-to, zopet naletimo na težavo, saj tudi tega pojma ni možno enoznačno opredeliti.

Na temo siva ekonomija je bilo narejenih že mnogo raziskav. Pojavlja se v vseh poklicih, z njim se ukvarja nešteto ljudi (nekateri opravljajo katero izmed dejavnosti sive ekonomije, spet drugi skušajo kršilce odkriti in sivo ekonomijo zmanjšati ali celo zatreti), vpliva pa ne le na posameznika, temveč tudi na celotno družbo. Čeprav ima že sama besedna zveza »siva ekonomija« negativen prizvok, pa ne prinaša le problemov in negativnih posledic, pač pa ima tudi nekatere pozitivne učinke. Neformalno delo je sicer stalno spremljajoči pojav formalnega dela, vendar ni bilo deležno posebne pozornosti, dokler je bila gospodarska rast trajna in visoka (Svetlik, 1988: 95).

Skupno dejavnostim sive ekonomije je, da potekajo prikrito, se skušajo izogniti številnim zakonom in predpisom, so delno ali pa v celoti neobdavčene, težko dokazljive in merljive, uradna statistika pa jih ne zajema. Koncept sive ekonomije se nenehno spreminja in razvija, zato je težko postaviti enotno definicijo tega pojma. Pogledi, definicije in kriteriji različnih avtorjev o tem, kaj šteti v sivo ekonomijo, se namreč zelo razlikujejo.

Delo in zaposlovanje na črno sta prisotna v vseh panogah. Težko ju je odkriti, še težje dokazati. To zlasti velja v primerih, ko se dejavnost izvaja v stanovanjih, kamor inšpektor nima vstopa brez odredbe preiskovalnega sodnika (pogosti primeri so: frizerstvo, kozmetičarstvo, šiviljstvo...). Dokazovanje je težko tudi zato, ker stranke, zlasti v primerih, ko so zadovoljne z opravljeno storitvijo, nočejo pričati proti tistemu, ki je storitev opravil. »Sledi sive ekonomije je mogoče najti tako v odvetniški pisarnah in zdravniških ordinacijah kot tudi v prodajalnah, mehaničnih delavnicah in frizerskih salonih – skratka, povsod tam, kjer cveti posel s strankami« (Mazi, 2001).

V teoretičnem delu svoje diplomske naloge bom najprej skušala opredeliti nekaj pojmov, torej sivo ekonomijo in delo in zaposlovanje na črno. Spregovorila bom o pravnem okvirju (Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno), o gospodarskih in družbenih posledicah sive

ekonomije, o ukrepih za njeno zmanjševanje. Posebej se bom osredotočila na delo na črno v frizerski dejavnosti. Predstavila bom frizersko dejavnost, in sicer vse od razvoja dejavnosti, šolanja za poklic frizerja do frizerstva kot oblike podjetništva.

V zadnjem, empiričnem delu moje diplomske naloge, bom predstavila lastno empirično delo o delu na črno v frizerski dejavnosti. S pomočjo ankete med frizerji, frizerkami (lastniki frizerskih salonov, zaposlenimi in brezposelnimi) in njihovimi strankami v občini Novo mesto bom poskušala raziskati obseg in razloge dela in zaposlovanja na črno. Problem bom predstavila tako z vidika delodajalcev kot tudi delavcev in uporabnikov njihovih storitev.

V svoji diplomski nalogi sem preverjala sledeče hipoteze: Na črno delajo predvsem mladi frizerji/frizerke. Mislim namreč, da se predvsem mladi, ki iščejo prvo zaposlitev ali pa so že nekje zaposleni (pa si hočejo z delom na črno pridobiti stranke, ki jih potrebujejo, če hočejo odpreti svoj frizerski salon), ukvarjajo z delom na črno. Mladi imajo več časa, ker jih še ne bremenijo obveznosti družine ali pa si skušajo družino ustvariti in prav zato potrebujejo še dodatni zaslužek.

Druga hipoteza pa se glasi: Delo na črno je za ljudi prej prisila kot izbira (na črno delajo zaradi finančne stiske). Čeprav so tudi drugi razlogi za delo na črno, jih večina še vedno krši zakon zaradi pomanjkanja sredstev za preživetje sebe oziroma družine.

V zadnjem, sklepnem delu mojega diplomskega dela bom skušala teoretični in empirični del povezati. Potrdila oziroma zavrgla bom zastavljene hipoteze ter predstavila zaključek diplomske naloge.

1. SIVA EKONOMIJA

Ko slabi formalna ekonomija, ki ni sposobna obvladovati pretokov blaga denarja in delovne sile, se uveljavi neformalna oziroma siva ekonomija. Kadar ljudje ne najdejo zaposlitve, kadar je njihova zaposlitev omejena tako, da ne morejo delati, kolikor bi hoteli in tako, da bi bili z delom zadovoljni in kadar jim zaposlitev ne zagotavlja sredstev, s katerimi bi si kupili potrebne dobrine in storitve, ki jih morda niti ni na trgu, iščejo rešitev v neformalnem delu. (povzeto po Svetlik, 1988: 3)

1. 1 Definicija pojma

Pojav sive ekonomije je zelo obsežen, zato ga ni mogoče enoznačno opredeliti. V zvezi z njim se pojavljajo različna imena, kot na primer: skrita, prikrita, podzemna ekonomija, ekonomija v senci, neformalna ekonomija. Tabela 1.1 prikazuje alternativna imena za pojem sive ekonomije.

TABELA 1.1 : Alternativna imena za pojem sive ekonomije

Alternativno ime za sivo ekonomijo v angleški terminologiji	Prevod v slovenščino
Black	Črna
Clandestine	Tajna, prikrita
Hidden	Skrita
Informal	Neformalna, poluradna
Invisible	Nevidna
Irregural	Neurejena, neredna
Non-official	Neuradna
Parallel	Vzporedna
Second	Druga, drugovrstna
Shadow	Senčna, v senci
Subterranean	Podzemna, podtalna
Underground	Podzemna
Unobserved	Neopazovana

Unofficial	Neuradna
Unrecorded	Neregistrirana

(povzeto po Thomas, 1992: 125 in Kukar, 1995: 28)

Pojem sive ekonomije opredeljujejo številni ekonomisti. Feige pravi, da je to gospodarska dejavnost, ki je uradna statistika ne zajema in ne izmeri (povzeto po Glas, 1988: 6). Thomas (1992: 120) pravi, da je davčna utaja bistvo sive ekonomije, Smith (1994: 18) pa, da je to trg proizvodnje dobrin in storitev bodisi legalni ali ilegalni, ki se izogne zajetju v oceno uradnega bruto nacionalnega proizvoda. Podobno mislijo tudi nekateri drugi avtorji.

Omerzu (2000: 12, 13) ponuja naslednjo definicijo sive ekonomije:

- Siva ekonomija v ožjem smislu zajema neregistrirane pridobitne dejavnosti, ki niso vključene v uradne podatke o bruto domačem proizvodu, pa bi morale biti v skladu z obstoječo metodologijo Sistema nacionalnih računov;
- Siva ekonomija v širšem smislu (pogosto se zanjo uporablja izraz neformalno delo) pa zajema poleg sive ekonomije v ožjem smislu tudi vse tiste neregistrirane dejavnosti, ki po obstoječi metodologiji Sistema nacionalnih računov ne prispevajo k oblikovanju bruto domačega proizvoda, ki pa bi jih po širših kriterijih lahko opredelili kot proizvodne oziroma storitvene dejavnosti. To so tako imenovane vzporedne dejavnosti, ki lahko bistveno prispevajo k ekonomsko materialnemu položaju in blaginji posameznih kategorij prebivalstva.

Glas (1991: 3) opredeljuje sivo ekonomijo kot neregistrirano opravljanje dejavnosti neposredno v korist posameznika ali gospodinjstva, ki se skuša izogniti predpisom in plačilu dajatev. Te dejavnosti so neregulirane, potekajo prikrito in pri tem kršijo številne norme (včasih tudi moralne). Dejavnosti so neobdavčene, saj udeleženci ne plačujejo davkov niti prispevkov za zdravstveno zavarovanje (včasih gre le za delno in ne popolno utajo). Uradna statistika teh dejavnosti ne zajema in ne registrira.

J. J. Thomas prišteva k sivi ekonomiji:

- davčno utajo: utajo posrednih in neposrednih davkov in prispevkov za socialno varstvo;

- kršenje gospodarske zakonodaje: zakoni o minimalni plači, o plačevanju zdravstvenega in socialnega zavarovanja zaposlenih, o zagotavljanju varstva pri delu in ostalih standardov na delovnem mestu;
- izogibanje birokraciji: zaradi izpolnjevanja številnih obrazcev in plačevanja raznih pristojbin in taks, če hoče posameznik opravljati svojo dejavnost legalno;
- goljufije na področju socialne varnosti: nekateri nezaposleni, ki dobivajo denarno nadomestilo ali pomoč za čas brezposelnosti, se poslužujejo dela na črno;
- ilegalni priseljenci: zaradi nelegalnega statusa ne dobijo delovnega dovoljenja, zato sodelujejo v sivi ekonomiji (povzeto po Thomas, 1992: 120).

Carson navaja naslednje gospodarske dejavnosti, ki jih prišteva v sivo ekonomijo:

- neprijavljeno in zato neobdavčeno delo, »šušmarstvo«, ki je običajno za gotovinsko plačilo,
- tihotapljenje,
- ilegalne igre na srečo,
- delo brez potrebnega delovnega dovoljenja, zlasti delo ilegalnih priseljencev,
- ilegalna trgovina z mamili, tobačnimi izdelki, alkoholnimi pijačami,
- neposredna menjava blaga in storitev,
- dela in popravila v lastni režiji,
- izdajanje lažnih računov za poslovne stroške,
- ilegalna prostitucija,
- uporaba delovnih sredstev z delovnega mesta za zasebno korist,
- delo in plačilo v času prejemanja bolniške ali nadomestila za čas brezposelnosti,
- pridelava lastnega sadja, zelenjave ali drugih pridelkov in prodaja le-teh,
- oderuško posojanje denarja,
- neprijavljena dejavnost (ali prijavljena v manjšem obsegu od dejanske),
- prekupčevanje z zemljišči in drugim, kjer se dohodki ne prijavijo davkariji,
- napitnine od strank,
- utaja napitnin, zakupnin (povzeto po Glas, 1996: 8, 9).

Tudi EIRO (The European Industrial Relations Observatory), ki opazuje, preučuje in analizira industrijske odnose v Evropi, postavlja podobno definicijo sive ekonomije. Pojem enači s skrito ekonomijo ali ekonomijo v senci oziroma podzemno ekonomijo. Siva ekonomija so

aktivnosti, ki so po svoji naravi sicer plačane, ampak niso prijavljene na ustreznih organih, kar pa se od države do države spreminja. (<http://www.eiro.eurofound.eu.int/structure.html>)

Na splošno je natančna opredelitev pojma siva ekonomija skoraj nemogoča, saj se le-ta ves čas razvija in prilagaja spremembam tako v zakonodaji kot v mišljenju družbe in posameznika. Gre za splet najrazličnejših dejavnosti, kriteriji avtorjev, kaj šteti za sivo ekonomijo, pa se zelo razlikujejo.

Pogosto se za opredeljevanje sive ekonomije uporabljata tudi izraza delo na črno in zaposlovanje na črno. Ta dva pojma je potrebno med seboj razlikovati.

1. 1. 1 Delo na črno

Gre predvsem za tisti sektor, ki iz različnih vzrokov z vidika državnega knjigovodstva, družbenega bruto dohodka ali uradnega državnega bogastva ne obstaja. Definicije se med seboj razlikujejo, vendar vse temeljijo na ekonomskih interesih, saj je osnovni motiv vsake sive ekonomije izogniti se plačilu davkov in prispevkov.

V Mednarodni reviji o delu je delo na črno opredeljeno kot »profesionalna aktivnost, edina ali sekundarna, ki se opravlja na robu ali zunaj zakonskih in pogodbenih obveznosti s pridobitniškim namenom in ne občasno« (Omerzu, 2000: 14, 15).

1. 1. 2 Zaposlovanje na črno

Po definiciji Mednarodne organizacije dela je zaposlovanje na črno eden od segmentov dela na črno. Pri tem gre za vse oblike zaposlovanja pri delodajalcu, ki niso v skladu z delovno-pravnimi predpisi v posameznih državah (Omerzu, 2000: 15).

1. 2 Razvoj neformalnega dela

V predindustrijski družbi sta bila formalno in neformalno delo prepletena prostorsko, časovno in funkcionalno. Z razvojem industrijske proizvodnje pa se je proizvodnja preselila v velike tovarne, ločene od stanovanjskih naselij. Ljudje so začeli hoditi na delo in v službo. Čas, ki so ga prebili v delavnicah, je postal delovni čas. Druga dela so se opravljala izven delavnic v nedelovnem času. Ločevanje formalnega od neformalnega dela je potekalo predvsem v obliki

samozaposlovanja. Prevladovali so drobni blagovni producenti, ki so proizvajali sami oziroma s pomočjo družinskih članov. Vendar vsi niso mogli preživeti. Manjšina je začela preraščati v vse večje lastnike proizvodjalnih sredstev. Večina propada in se zaposluje. Samozaposlenost se je v največji meri ohranila na področju kmetijstva in obrti. Proces zmanjševanja samozaposlenosti in naraščanja zaposlenosti je bil intenziven. (Povzeto po Svetlik, 1988: 22)

1. 3 Posledice sive ekonomije

Sama siva ekonomija teži k temu, da bi ostala prikrita, neopažena. Vendar pa so vsaj nekatere njene posledice bolj ali manj opazne. Država in družba sivo ekonomijo do neke mere tolerirata (ali celo računata z njenimi učinki), čeprav jo pravno in moralno obsojata in večkrat tudi preganjata.

Sivi ekonomiji pripisujejo tako negativne kot tudi pozitivne posledice. Vpliva tako na državo in socialne institucije kot tudi delodajalce in delojemalce, skratka na slehernega posameznika.

1. 3. 1 Negativne posledice sive ekonomije

Negativne posledice sive ekonomije vplivajo na vse udeležence:

- delodajalci v primeru slabo opravljenega dela (na črno) nimajo nobene možnosti uveljavljanja garancije ali pritožbe; delo na črno jim predstavlja nelojalno konkurenco – povzroča nižjo storilnost v legalni zaposlitvi, zmanjšana je produktivnost, večja je utrujenost delavcev, več je tudi nesreč pri delu;
- delavci, ki delajo na črno, lahko izgubijo svojo legalno zaposlitev, ogroženo je tudi njihovo zdravje;
- država in socialne institucije izgubljajo denar zaradi davčnih utaj in neplačevanja prispevkov za socialno varnost;
- skupnost kot celota: plačniki prispevkov plačujejo večje davke, da se kompenzira primanjkljaj zaradi davčnih utaj tistih, ki delajo na črno;
- premoženje in varnost ljudi: zaradi nekvalitetno opravljenega dela (na črno) prihaja do številnih nesreč;
- okolje: neurejeni prostori za delo na črno; odpadki se odlagajo na skrivaj (povzeto po Sedovnik, 1995: 23 – 26).

1. 3. 2 Pozitivne posledice sive ekonomije

Siva ekonomija prinaša denarne in ekonomske prednosti, ki so jih deležni tisti, ki se s tovrstno dejavnostjo ukvarjajo. Poleg tega lahko posameznik učinkovito uporablja svoje intelektualne sposobnosti, ki jih s svojim formalnim delom sicer ne more. Tistim, ki se s sivo ekonomijo ukvarjajo, poleg ekonomskega zadovoljstva prinaša tudi neekonomsko, kot na primer razvijanje in uporabljanje svojih zamisli in idej ter odgovornosti.

Neformalno delo predstavlja marsikomu strategijo preživetja, predvsem skupinam, katerih materialni položaj je najslabši in nimajo možnosti dobiti formalno delo oziroma zaposlitev. Neformalnega dela pa se poslužujejo tudi druge in ne zgolj marginalne skupine, ker si tako izboljšujejo materialni položaj, ker tako pridejo do storitev in dobrin, ki jih sicer ni na trgu, ker imajo dovolj prostega časa in ga želijo smotrno uporabiti, ker so pri neformalnem delu lahko ustvarjalni in avtonomni v večji meri kot pri formalnem ali preprosto zato, ker se jim bolj splača samoprodukcija dobrin in storitev kot pa kupovanje le-teh z dohodkom od formalnega dela (povzeto po Svetlik, 1988: 114).

Pozitivne posledice sive ekonomije za gospodarstvo kot celoto so:

- večja tržna fleksibilnost (siva ekonomija je dinamična in fleksibilna, deluje kot nekakšen filter za uspešne dejavnosti, ki se tako legalizirajo – s tem nastajajo nove dejavnosti v formalni ekonomiji, kar pomeni tudi odpiranje novih delovnih mest; siva ekonomija se tudi bolje in hitreje prilagaja zahtevam prebivalstva);
- stabilizacijski konjunktorni učinki (siva ekonomija se širi v času recesije, zato deluje stabilizacijsko na gospodarska nihanja);
- izboljšana stvarna preskrba prebivalstva (prikrite dejavnosti pomenijo dopolnilni vir preskrbe prebivalstva) (Glas, 1993: 19).

Delo in zaposlovanje na črno kot obliki sive ekonomije pogosto omogočata postopno razvijanje posameznih izvajalcev in dejavnosti ter pri delovni sili vzdržujeta kondicijo. Številne uspešne multinacionalne družbe s področja računalništva, prehrane, športne opreme so začele kot zamisel entuziastov v obliki dela na črno (Apple, Microsoft, Reebok...). Tudi veliko poslovnih idej danes uspešnih slovenskih podjetij je začelo v pogojih dela, ki bi jih lahko označili kot delo na črno, pa so jih kasneje spremenili v legalno dejavnost (Omrzu, 1997: 9).

2. ZAKON O PREPREČEVANJU DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO

Dejavnosti sive ekonomije so prisotne na različnih področjih in se med seboj razlikujejo. Skupno pa jim je, da se pri tem izogibajo številnim zakonom in predpisom, da so v celoti ali vsaj delno neobdavčene, uradna statistika pa jih ne zajema in ne registrira. Da do tega ne prihaja, morajo imeti države natančno določena tako merila, kaj se smatra za delo in zaposlovanje na črno, kot tudi dovolj stroge sankcije za kršitelje teh določil.

Zakonski predpisi v nekaterih primerih niso učinkoviti. Do tega prihaja zaradi nenatančnosti definicij, neučinkovitosti služb, ki so zadolžene za kontrolo upoštevanja zakonskih določil, nezadostnega števila inšpektorjev, težavnosti pri določanju kršitev, blagosti sodnih oblasti, prenizkih kazni, prevelike toleranca oblasti, delodajalskih in delavskih organizacij, tudi zaradi negativnega javnega mnenja do borbe proti delu na črno.

V Sloveniji je bil 26. 4. 2000 v Uradnem listu št. 46 objavljen Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (ZPDZC), ki se je začel v celoti uporabljati 12. 5. 2001, nekatere določbe pa se uporabljajo že od njegove uveljavitve (11. 5. 2000). V nadaljevanju je ZPDZC tudi nekoliko podrobneje predstavljen.

2. 1 Področja, ki jih obravnava zakon

Zakon obravnava naslednja vprašanja:

- v katerih primerih se opravljanje dejavnosti oziroma dela šteje kot delo na črno,
- v katerih primerih je šteti zaposlovanje delavcev kot zaposlovanje na črno,
- kdo je soudeleženec dela na črno in
- kaj je nedovoljeno reklamiranje.

Za delo na črno se šteje opravljanje dejavnosti oziroma dela v naslednjih primerih:

- če pravna oseba opravlja dejavnost, ki je nima vpisane v sodni register, ali če nima z zakonom predpisanih listin o izpolnjevanju pogojev za opravljanje registrirane dejavnosti,
- če zasebnik opravlja dejavnost, ki je nima priglašene pri pristojnem organu, ali če nima z zakonom predpisanih listin o izpolnjevanju pogojev za opravljanje priglašene dejavnosti,

- če pravna oseba ali zasebnik opravlja dejavnost kljub začasni prepovedi opravljanja dejavnosti,
- če tuja pravna oseba ali zasebnik, ki ima sedež oziroma prebivališče zunaj Republike Slovenije, opravlja dejavnost na ozemlju Republike Slovenije ali če opravlja določene storitve na ozemlju Republike Slovenije brez izpolnjevanja pogojev in prijave pričetka opravljanja storitev pri pristojnem davčnem uradu,
- če posameznik opravlja dejavnost oziroma delo in ni vpisan ali priglašen kot to določa ta ali drugi zakoni.

Opravljanje dela na črno je prepovedano.

Soudeleženec dela na črno je pravna oseba, zasebnik ali posameznik, ki omogoči eni ali več osebam opravljanje dela na črno, za katere ve, da opravljajo delo na črno. Prav tako je soudeleženec dela na črno pravna oseba, zasebnik ali posameznik, ki sklene pogodbo z drugo pravno osebo, zasebnikom ali posameznikom, za katere ve, da opravljajo delo na črno.

Prepovedano je tudi zaposlovanje na črno, za kar se šteje, če pravna oseba ali zasebnik, ki izpolnjuje pogoje za opravljanje dejavnosti:

- z delavcem ni sklenil pogodbe o zaposlitvi oziroma pogodbe o delu v skladu s predpisi in delavca ni prijavil zavodu za zdravstveno zavarovanje in zavodu za pokojninsko in invalidsko zavarovanje,
- zaposli tujca ali osebo brez državljanstva v nasprotju s predpisi o zaposlovanju tujcev.

Za zaposlovanje na črno se šteje tudi, kadar posameznik v svojem imenu in za svoj račun zaposli delavca, ki zanj opravlja delo na črno.

Prepovedano je naročanje in objavljanje oglasov (nedovoljena reklama) v časopisih, revijah, radiu, televiziji in drugih elektronskih medijih (oglaševalska organizacija) ali objavljanje reklamnih sporočil na drug način, ki je dostopen javnosti, če:

- pravna oseba, zasebnik ali posameznik ponuja oziroma reklamira delo na črno
- pravna oseba, zasebnik ali posameznik objavlja potrebo po delavcu, katerega delo ni vezano na registrirano oziroma priglašeno dejavnost.

Naročnik oglasa je dolžan ob naročilu oglasa navesti podatke o njegovi identiteti: firmo in sedež firme ter ime in priimek odgovorne osebe ali ime in priimek naročnika ter njegovo

stalno prebivališče. Če naročnik oglasa ne posreduje omenjenih podatkov, oglaševalska organizacija ne sme objavljati oglasa.

2. 2 Izjeme, ki jih ni šteti za delo na črno

Aktivnosti, ki niso delo na črno so:

- medsebojna sosedska pomoč (opravljanje dela med sosedi, kadar med njimi obstaja določena bližina v smislu prebivanja, če med njimi ni sklenjene pogodbe in je delo opravljeno brez plačila ter če ga ne opravi pravna oseba ali zasebnik, ki opravlja dejavnost, ki je neposredno vezana na opravljeno delo),
- opravljanje dela v lastni režiji izključno za osebne potrebe (gre za dela na nepremičninah in na premičninah v osebni lasti, ter opravljanje storitev, kadar jih opravlja lastnik sam ali njegov zakonec oziroma oseba, s katero živi v zunaj zakonski skupnosti ali z osebami, s katerimi je v sorodu do tretjega kolena),
- opravljanje nujnih del za preprečitev nesreč ali odstranitev posledic naravnih in drugih nesreč,
- opravljanje humanitarnega, karitativnega, prostovoljnega ter dobrodelnega dela (brezplačno opravljanje dela za organizacije, ki so registrirane kot humanitarne ali karitativne ter organizirano prostovoljno delo v okviru drugih nevladnih organizacij in brezplačno opravljanje dela, ki je namenjeno varovancem v vzgojnovarstvenih zavodih, šolarjem, dijakom in študentom v izobraževalnih zavodih, bolnikom v bolnišnicah ter osebam v domovih za ostarele),
- osebno dopolnilno delo (posameznik osebno sam opravlja dela pomoči v gospodinjstvu in njim podobna dela, nabira in prodaja gozdne sadeže in zelišča ter opravlja druga manjša dela ali sam izdeluje izdelke domače in umetne obrti; letni prihodek iz naslova tega dela ne sme presegati minimalne letne plače v Republiki Sloveniji iz preteklega leta; posameznik je dolžan tovrstno delo pred pričetkom opravljanja prijaviti pristojni upravni enoti). (ULRS 36/2000)

Kazni se v različnih primerih sive ekonomije zelo razlikujejo, odvisno od tega, ali delo na črno opravlja pravna ali fizična oseba in v kolikšnem obsegu se delo oziroma zaposlovanje na črno izvajata. Kazen lahko znaša od 50.000 SIT, pa vse do 5 milijonov, poleg denarnih kazni pa je možen tudi odvzem licence za delo oziroma prepoved nadaljnjega opravljanja dela (ZPDZC 15 do 21 člen).

Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno je pomemben člen pri zmanjševanju obsega sive ekonomije. Vendar pa morajo obstajati tudi službe, ki preverjajo in sankcionirajo njegovo zlorabo. V Sloveniji na tem področju delujejo Inšpektorat Republike Slovenije za delo, Tržni inšpektorat Republike Slovenije in Služba za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno.

3. SLUŽBE ZA ODKRIVANJE, PREPREČEVANJE IN SANKCIONIRANJE DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO

Slovenska vlada se je odkrivanja in preprečevanja dela in zaposlovanja na črno lotila že pred leti. 1997 je v akcijo poslala inšpektorje za delo, tržne inšpektorje, pa tudi davčne službe in policijo. Omenjene službe se ne ravnavajo le po Zakonu o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno, temveč so tu pomembni še Zakon o gospodarskih družbah (določa, da lahko pridobitno dejavnost opravlja le gospodarska družba ali samostojni podjetnik; določa tudi sankcije za kršitev teh določb), Zakon o tržni inšpekciji (določa pooblastila tržnega inšpektorja), Obrtni zakon (ureja opravljanje obrtne dejavnosti in dejavnosti domače in umetne obrti), Zakon o gostinstvu in Zakon o trgovini (določata denarne kazni za neregistrirane dejavnosti znotraj gostinstva oziroma trgovine), Zakon o delovnih razmerjih (za vsako zaposlitev določa pogodbo o zaposlitvi, določa tudi sankcije), Zakon o inšpekciji dela (določa pooblastila inšpektorjev za delo) in nekateri drugi.

3. 1 Inšpektorat Republike Slovenije za delo

Inšpektorat Republike Slovenije za delo je upravni organ v sestavi Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve. Inšpektorat nadzira veliki in strokovno zaokroženi področji: delovna razmerja in zdravje pri delu.

Področji dela inšpektorjev sta različni predvsem po načinu opravljanja nadzora. Pri delovnih razmerjih gre največkrat za pregled dokumentacije in različnih listinskih dokazil (na primer o izplačilu plač, nadomestil, dodatkov) ter drugih listin, na podlagi katerih se ugotavljajo kršitve pravic in obveznosti delodajalca in delavca. Varnost in zdravje pri delu pa obsega neposredno kontrolo objektov in delovnih prostorov, ugotavljanje pogojev dela v prostorih in na deloviščih, ustreznost sredstev za delo (strojev, orodij, opreme), osebne varovalne opreme, izvajanje zdravstvenih pregledov, mikroklimatske razmere, varno delo glede na posebnost dejavnosti itd.

Inšpektorat RS za delo vodi upravni postopek na prvi stopnji, drugostopenjski organ, ki odloča o pritožbah zoper odločbe inšpektorata, je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.

Delavci inšpektorata opravljajo še druge spremljajoče naloge, kot na primer:

- spremljanje in proučevanje stanja varnosti in zdravja pri delu in delovnih razmerjih v najširšem smislu,
- pripravljanje strokovne in pravne podlage, izvajanje posebno usmerjenih akcij na obeh področjih nadzora,
- opravljanje skupnih akcij z drugimi inšpekcijskimi organi za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno,
- koordiniranje dela delavcev inšpektorata na obeh področjih nadzora,
- pripravljanje proračuna organa, opravljanje kadrovskih, finančnih, izobraževalnih in drugih skupnih zadev za vse delavce organa,
- vodenje celotne statistične, analitske in informacijske dejavnosti (<http://www.gov.si/irsd>).

3. 1 . 1 Dejavnosti inšpektorata

Dejavnosti Inšpektorata Republike Slovenije za delo so:

- Inšpekcijsko nadzorstvo (Inšpektorji opravljajo več vrst pregledov: redne, kontrolne, preglede v okviru usmerjenih akcij inšpektorata, raziskave nesreč, skupne akcije v zvezi s preprečevanjem črnega zaposlovanja z drugimi organi itd. Vsak pisni izdelek inšpektorjev se šifrira in vnese v aplikacijo podatkov o obeh področjih dela inšpektorata.);
- Upravni postopek, svetovalno in strokovno delo (Inšpektorji z odločbami zahtevajo sanacije prostorov, strojev, zdravniške preglede oziroma odpravo nepravilnosti v skladu z zakonodajo. Če delodajalec zahtev v odločbi ne izpolni, se to lahko kaznuje kot prekršek v skladu z zakonom o inšpekciji dela, ki za neizpolnitev inšpekcijske odločbe predvideva denarno kazen. Inšpektorji tudi nudijo pravno pomoč tako delodajalcem kot delojemalcem. Največkrat gre za mnenja in tolmačenje zakonodaje.);
- Informatika in statistika (Služba za statistiko, analize in informatiko vnaša podatke v aplikacijo za obe področji nadzora organa od leta 1996 dalje. Vanjo se vpisuje podatke o opravljenem nadzoru, ugotovljenih kršitvah in ukrepih inšpektorjev. Skupaj z direktno mrežno vključitvijo in uporabo poslovnega registra Slovenije je aplikacija pomemben vir spremljanja in vodenja evidenc ter izmenjave podatkov z drugimi državnimi organi);
- Konference, sestanki, okrogle mize in delo v komisijah (Predstavniki inšpektorata se udeležujejo številnih mednarodnih in domačih konferenc in sestankov. Inšpektorat RS

- za delo sodeluje z državnimi organi, inštituti, zavodi in drugimi. Delavci inšpektorata pripravljajo strokovna gradiva in poročila o delu organa in sodelujejo v delovnih skupinah in odborih ministrstev, zbornic, uradov in združenj v okviru področja dela.);
- Preprečevanje ogrožanja delavcev inšpektorata (Problematika ogrožanja delavcev se stopnjuje. V območnih enotah večkrat prihaja do groženj ali fizičnega ogrožanja inšpektorjev. Inšpektorjem nasilneža največkrat pomagajo umiriti ali odvrniti od ogrožanja sodelavci in delavci drugih organov, ki imajo prostore na drugi lokaciji. Za posredovanje je včasih zaprosena tudi policija, ki nasilneže odstrani. Groženj delavcem inšpektorata je iz leta v leto več, stopnjuje se tudi agresivnost napadalcev. Na terenu so najbolj ogrožene inšpektorice, predvsem v nočnih akcijah, zato se skuša njihovo varnost zagotoviti s pomočjo policije.);
 - Izobraževanje (Za delavce inšpektorata se pripravljajo številni programi izpopolnjevanja, usposabljanja in dodatnega izobraževanja. Izobraževanje inšpektorjev ločimo glede na področje nadzora. Za področje varnosti in zdravja pri delu so organizirana predavanja, kot so na primer: predavanja s področja zdravja in varnosti pri delu, predstavitev delovnih procesov, pri katerih obstajajo večje nevarnosti za poškodbe in zdravstvene okvare, higiena delovnega okolja z vidika medicine dela... Za področje delovnih razmerij pa: predavanja o črnem zaposlovanju, obratovalnem času, delu in zaposlovanju tujcev...) (Poročevalec 2001).

3. 1. 2 Inšpekcijsko nadzorstvo na področju delovnih razmerij

Inšpektorat RS za delo intenzivno nadzira izvajanje delovnopravne zakonodaje, in sicer v obliki rednih inšpekcijskih pregledov naključno izbranih subjektov, rednih in izrednih pregledov, opravljenih po uradni dolžnosti na pobudo prijav delavcev ali drugih subjektov, kontrolnih inšpekcijskih pregledov, kot tudi usmerjenih akcij na problematičnih področjih ter z udeležbo v akcijah za odkrivanje in preprečevanje zaposlovanja in dela na črno. Poleg tega tudi nudi pravno pomoč delavcem in delodajalcem.

Pri vsakem subjektu nadzora inšpektorji poleg sporne situacije praviloma preverijo še izvajanje določb delovnopravne zakonodaje, to pa zaradi preventive. Predvsem so osredotočeni na to, ali subjekt izvaja določbe delovnopравnih predpisov, ki urejajo temeljne pravice delavcev iz delovnega razmerja (delovnopravni status, status zavarovanca, stanje pri izplačevanju plač in plačevanje prispevkov za socialno varnost delavcev).

Ugotovljeno je, da delodajalci v največji meri kršijo pravice delavcev, ko jim omogočajo opravljanje dela, ne da bi z njimi sklenili pogodbe o zaposlitvi oziroma pogodbe o delu. Delodajalci se pri tem izgovarjajo, da ne morejo zaposliti delavca, ne da bi ga prej preizkusili. (Poročevalec, 2001)

3. 2. Tržni inšpektorat Republike Slovenije

Medtem ko zaposlovanje na črno nadzorujejo inšpektorji za delo, samo delo na črno nadzorujejo tržni inšpektorji.

Tržni inšpektorat preverja naslednja zakonska pogoja za opravljanje neke dejavnosti:

- Subjekt, ki opravlja pridobitno dejavnost, mora biti organiziran kot gospodarska družba ali podjetnik posameznik, sicer gre za delo na črno v ožjem pomenu besede. (Za opis tovrstnega nezakonitega opravljanja pridobitne dejavnosti pogosto uporabljamo tudi izraz šušmarstvo.)
- Pred pričetkom opravljanja svoje registrirane pridobitne dejavnosti mora gospodarska družba ali samostojni podjetnik izpolnjevati še dodatne pogoje (imeti mora na primer uporabno dovoljenje za poslovne prostore). (Kladošek, 1997: 40)

Tržni inšpektorat osebam, ki ne izpolnjujejo pogojev za opravljanje neke dejavnosti na podlagi Zakona o tržni inšpekciji izda odločbo, s katero prepove opravljanje takšne dejavnosti. Poleg prepovedi mora tržni inšpektor pri sodniku za prekrške vložiti predlog za uvedbo postopka o prekršku (<http://www2.gov.si/mg/tirs/tirs.nsf>).

V pristojnosti tržnih inšpektorjev je denarna kazen od enega do petih milijonov, s katero se kaznuje zasebnik, ki opravlja dejavnost, ki je nima vpisane v sodni register. Z enako kaznijo lahko kaznujejo tudi zasebnika, ki opravlja dejavnosti, ki jih nima priglašeni pri pristojnem organu. (Kladošek, 2001)

Na žalost pa tržni inšpektorji vse bolj ugotavljajo, da njihove prepovedi ne zaležejo in da fizične osebe kljub temu nadaljujejo z opravljanjem svoje dejavnosti. Mnogo predlogov za uvedbo postopka o prekršku zastara, zato so njihovi ukrepi neučinkoviti.

3. 3. Služba za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno

Poleg Inšpektorata Republike Slovenije za delo in Tržnega inšpektorata republike Slovenije je za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno zadolžena tudi Služba za odkrivaje dela in zaposlovanja na črno.

Vlada Republike Slovenije je v letu 1997 sprejela Program odkrivanja in preprečevanja dela in zaposlovanja na črno. V tem okviru so bile sprejete zakonske podlage in so se izvajale številne druge aktivnosti, ki jih je vodilo ministrstvo. Pri tem so pomembne tudi aktivnosti poostrelega nadzora nad delom in zaposlovanjem na črno, ki se izvajajo v okviru skupnih akcij odkrivanja in preprečevanja dela ter zaposlovanja na črno. Akcije usmerja Komisija vlade RS za odkrivanje in preprečevanje dela in zaposlovanja na črno, ki jo vodi predstavnik ministrstva. Te aktivnosti niso nadomestilo za redne inšpekcijske preglede, pač pa gre za dodatne skupne preglede, v katerih sodelujejo delovna in tržna inšpekcija, davčna uprava, Policija in druge inšpekcijske službe (<http://www.sigov.si/mddsz/index.php?PID=49>).

Vendar zgolj s prepovedmi in raznimi službami za odkrivanje, preprečevanje in sankcioniranje sive ekonomije ni moč odpraviti. Pomembna je tudi stopnja tolerantnosti, ki jo le-ta uživa tako med tistimi, ki se s tem ukvarjajo, kot tistimi, ki jo skušajo preprečiti. Predvsem v določenih panogah je dela in zaposlovanja na črno bistveno več kot v nekaterih drugih. O tem bom spregovorila v naslednjem poglavju.

4. DEJAVNOSTI, V KATERIH SE SIVA EKONOMIJA NAJVEČ POJAVLJA

»Z računom ali brez?« se glasi tipični stavek sive ekonomije, ki ga je še posebno pogosto slišati v gradbeništvu, gostinstvu, na glasbeno-scenskem področju in nekaterih drugih storitvah. (Luskovec, 2003)

Področja, na katerih je siva ekonomija v Sloveniji pa tudi v več evropskih državah najbolj prisotna, so naslednja:

- gradbeništvo (tu gre predvsem za gradnjo hiš in stanovanj, kar tovrstne storitve bistveno pocenijo; sodelujejo predvsem moški),
- gostinstvo in turizem (za področje gostinstva je značilno predvsem zaposlovanje na črno, pri turizmu pa gre za izvajanje in organiziranje raznih storitev, ki jih izvajalci nimajo registriranih, na primer oddajanje nastanitev),
- obrt in predelovalna industrija (tu gre predvsem za zaposlovanje na črno, pa tudi davčne utaje),
- osebne storitve, storitve gospodinjstvom in poslovne storitve (gre za razna dela v gospodinjstvu, ki jih izvajajo predvsem ženske. Pomoč najamejo ljudje, ki sami ne zmorejo opraviti določenih del, ker bodisi nimajo časa bodisi so starejši in za to nimajo več moči. Sem štejemo čiščenje, likanje, pranje, tudi kuhanje in čuvanje otrok. Izvajalci prihodkov, ki jih zaslužijo na takšen način, ne prijavijo. Tudi v storitveni dejavnosti, na primer v frizerskih salonih, kozmetičnih salonih, čistilnih servisih, je siva ekonomija močno prisotna. Del teh storitev izvajalci opravijo izven delovnega časa, za kar svojim strankam ne zaračunajo davka na dodano vrednost. Tako so storitve cenejše, zaslužek pa lahko izvajalci v celoti zadržijo zase. Ker je takšna cena ugodnejša za naročnike, število le-teh narašča. V storitveni dejavnosti je tudi zaposlovanje na črno pogost pojav),
- kmetijstvo in gozdarstvo (za Slovenijo je značilno, da se okoli 10 odstotkov njenega prebivalstva ukvarja tudi s kmetijstvom. Na tem področju je težje razlikovati, ali se kmetje ukvarjajo s kmetijstvom in gozdarstvom za lastne potrebe ali pa gre nemara za pridobitno dejavnost. V prvem primeru ne moremo govoriti o delu na črno. O sivi ekonomiji pa govorimo, kadar kmetje pridelke prodajajo in tega nimajo registriranega. Poleg tega večji kmetje najamejo delovno silo za pomoč pri pridelavi pridelkov. V kolikor tega ne prijavijo, tudi to štejemo v področje sive ekonomije),

- nelegalne in nezakonite dejavnosti (to so dejavnosti, ki so z zakonom prepovedane, na primer: tihotapljenje, podkupovanje, prodaja mamil, orožja, prostitucija, ilegalne igre na srečo... Na tem področju delujejo pretežno moški – razen na področju prostitucije. Razne vladne organizacije preganjajo in skušajo zatreti ta kriminal.) (Povzeto po Kukar, 1995: 62).

Podobno prikazujejo rezultate raziskave, ki so jo leta 2000 izvedli v Veliki Britaniji (Tabela 4.2).

Tabela 4. 2: Siva ekonomija po gospodarskih panogah

Gospodarska panoga	glede na celoten % sive ekonomije
Kmetijstvo, gozdarstvo, ribištvo	1,1 %
Obrt	14,0 %
Trgovina	0,7 %
Gradbeništvo	46,7 %
Storitve (frizerstvo, čiščenje...)	23,8 %
Ostalo (na primer transport)	4,8 %
Dejavnosti, ki niso odkrite	8,9 %
SKUPAJ	100,0 %

(Informal Economy, 2005)

Na področju sive ekonomije v Veliki Britaniji delujejo pretežno moški, stari od 25 do 45 let in so večinoma redno zaposleni (Povzeto po Renoy in drugi, 2004: 25).

Zakaj se v določenih panogah delo in zaposlovanje pojavlja, v drugih pa tega ni ali pa ga je zanemarljivo malo, je tema številnih razprav. Medtem ko se gradbeništvo omenja kot tista dejavnost, v kateri se delo in zaposlovanje na črno kar naprej pojavljata, pa obstajajo dejavnosti, v katerih tega ni ali pa se pojavlja v zanemarljivo majhnem obsegu. V sivi ekonomiji namreč ne morejo sodelovati vsi poklici in vse ekonomske aktivnosti (manj je je na primer v dejavnostih, kjer je potrebna visoka in draga tehnologija).

5. GLAVNI MOTIVI DELA IN ZAPOSLOVANJA NA ČRNO

»Glavni motiv vsakogar, ki se ukvarja z neko dejavnostjo sive ekonomije, je, da bi se izognili plačilu davkov.« (Omerzu, 2003)

Glede motivov za delo in zaposlovanje na črno lahko kot pglavitni vzrok navedemo razloge ekonomskega značaja. Raziskave pa kažejo, da so poleg ekonomskih tudi drugi razlogi, predvsem sociološki in psihološki.

Velika večina delavcev se odloča za delo na črno, ker jim primanjkuje sredstev za preživetje. Mnogi delajo na črno zgolj zaradi želje po večjem zaslužku. Nekateri si želijo s tem dvigniti svoj družbeni status ali doseči določen cilj. Vendar pa, kot sem že omenila, ekonomski motivi niso edini, ki ljudi »silijo« k temu početju. Med motive, ki niso ekonomskega značaja lahko uvrščamo psihološke, družbene ali osebne motive. Nemalo delavcev je zaposlenih na črno, da zadovoljijo svojo potrebo po občutku koristnosti in udeležbe v skupnosti, zaradi izboljševanja socialnih stikov, zaradi dolgčasa, želje po razvijanju svojih talentov ali želje po neodvisnosti in svobodi.

Kot zanimivost navajam naslednjo raziskavo, ki je bila izvedena 1977 v ZDA. Čeprav so podatki zastareli, pa niso daleč od današnjega stanja. Anketiranih je bilo več kot 4,5 milijona udeležencev sive ekonomije. Tretjina jih je izjavilo, da so bili prisiljeni opravljati delo na črno, saj so si le tako lahko pokrili vsakodnevne stroške. Ostale odgovore in njihove deleže prikazuje tabela 5. 3.

Tabela 5. 3: Motivi za delo na črno po anketi, izvedeni v ZDA 1977

Možni odgovori	Delež odgovorov (%)
Pokritje vsakodnevnik stroškov	33,1 %
Pokritje dolgov	5,3 %
Prihranki za bodočnost	8,2 %
Pridobitev izkušenj	6,4 %
Pomoč prijateljem ali bližnjim sorodnikom	4,6 %
Posebni nakupi	8,1 %
Večje poklicno zadovoljstvo	19,5 %

Drugo	14,8 %
-------	--------

(Sedovnik, 1996: 17)

Rezultati ankete, ki je bila izvedena 1978 v Italiji uvrščajo med najpomembnejše razloge za vključevanje v sivo ekonomijo dodaten zaslužek, potrebo po uporabi in izboljšanju poklicnega znanja in potrebo po samoorganizaciji svojega dela (Sedovnik, 1996: 17).

Davčna utaja je temeljni razlog za razcvet sive ekonomije v zadnjih desetletjih. Teoretično državljani sicer podpirajo davčni sistem, če so davki namenjeni za zagotavljanje storitev, ki naj jih nudi država. Vendar so ljudje skeptični o tem, ali je vrednost plačanih davkov res enaka vrednosti storitev, ki jih nudi država. Davčna utaja je kazniva oblika davčnega odpora, gre za neustrezno podajanje podatkov, po katerih se odmeri višina davkov. Razlogi, ki vplivajo na odpor do plačevanja davčnih obveznosti, pa so sledeči:

- višina davčne obremenitve,
- pravična porazdelitev davčne obremenitve (če davčni zavezanci menijo, da je davčno breme nesorazmerno porazdeljeno in da so nekateri v ugodnejšem položaju, se bodo prej odločili za delovanje v sivi ekonomiji),
- poraba sredstev, zbranih z obdavčenjem (do nezadovoljstva davčnih zavezancev prihaja, če država financira dejavnosti, ki niso v skladu z njihovimi interesi),
- davčna morala (od nje je odvisna pripravljenost davčnih zavezancev, da plačujejo davke),
- sprememba načina obdavčenja (odpor do plačevanja davkov se poveča, ko se uvede nova davčna obveznost),
- poostritev davčnega nadzora (poostren davčni nadzor ima za državo sicer pozitivni učinek, na davčne zavezance pa različno vpliva – odvisno tudi od tega, kakšne izkušnje so imeli v preteklosti). (Povzeto po Čokelc, 1988: 237)

Skolka (1995: 43, 44) pravi, da je glavni motiv sive ekonomije res davčna utaja, vendar meni, da večina študij o tem pretirava. Davčna utaja je možna samo, če so dani institucionalni in tehnični pogoji za davčno utajo, kar pa v vseh segmentih gospodarstva ni možno. V segmentih, kjer je delovanje možno, predstavlja siva ekonomija močno in neloyalno konkurenco uradnemu sektorju.

Delodajalci se v večini primerov odločijo za zaposlovanje na črno iz ekonomskih motivov. S tem, ko ilegalno zaposlijo delavca, zanj ne plačujejo prispevkov, kar pomeni, da je končna cena opravljenega dela nižja, kot če bi delo opravil uradno zaposleni delavec. Poleg tega pa delavci, ki delajo na črno, po mnenju nekaterih delajo veliko bolje in učinkovito, kot tisti, ki so prijavljeni, ker se bojijo za svoje delovno mesto. To pa je za delodajalca vsekakor korist.

Siva ekonomija je fleksibilna panoga, zato je tudi motivov za sodelovanje v njej veliko. Kljub temu, da si posameznik s tem, ko začne sodelovati v sivi ekonomiji skuša izboljšati svoj življenjski standard, pa ekonomska kriza ni edini razlog za obstoj sive ekonomije. Siva ekonomija obstaja ves čas, tudi v času ekonomske rasti. Vendar se v času recesije število udeležencev v sivi ekonomiji poveča, saj marsikomu takrat predstavlja edino sredstvo za zadovoljevanje primarnih življenjskih potreb.

Za delovanje v sivi ekonomiji ekonomski motivi sicer niso edini, zaradi katerih se posamezniki odločajo za tovrstna dejanja, so pa vsekakor glavni. Seveda pa se motivi razlikujejo glede na socialni, družinski in finančni status določene osebe.

6. OBSEG IN MERJENJE SIVE EKONOMIJE

Za določitev obsega sive ekonomije ne obstaja ena najprimernejša metoda. Že pri merjenju le-te naletimo na problem, saj gre za merjenje nemerljivega. Kot sem že omenila, se za pojmom siva ekonomija skrivajo tudi sledeči: prikrita, nevidna... Vsekakor jo je težko že odkriti, še težje pa izmeriti oziroma določiti njen obseg.

6. 1. Metode merjenja sive ekonomije

Obstaja več različnih metod merjenja obsega sive ekonomije. Vsaka med njimi ima svoje prednosti in pomanjkljivosti.

Ocene obsega sive ekonomije lahko nastanejo na več načinov:

- preprosto razmišljanje o možnem obsegu (tu ni objektivne podatkovne baze, pač pa se le skuša opozoriti na obstoječi problem. Posledice so včasih pretirane ocene, le-te pa pogosto zrastejo v novinarskih krogih);
- strokovne ocene, ki temeljijo na bolj ali manj sistematičnem razmišljanju, poznavanju nekaterih dejstev in sklepanju o možnem celotnem obsegu;
- ocene na temelju razvite metodologije (temelji na merjenju): dejavnosti sive ekonomije sicer niso neposredno registrirane, zato pa puščajo sledi v gospodarskem dogajanju. Tako jih lahko posredno izmerimo. Na tej podlagi so bile razvite štiri glavne metode merjenja sive ekonomije: *metoda kontrole davčnih organov* (odkriva jih davčna kontrola), *metoda ocene iz neskladij med dohodki in izdatki*, *metoda analize trga delovne sile* (temelji na kazalniku stopnje aktivnosti delovno sposobnega prebivalstva oziroma stopnje vključenosti v delo – obseg sive ekonomije se ocenjuje z dvema pristopoma, in sicer določeno referenčno normalno stopnjo aktivnosti primerjamo z dejansko aktivnostjo ali pa ocenjujemo obseg sive ekonomije z dobro zasnovanimi metodami anketiranja prebivalstva), *metoda ocenjevanja obsega sive ekonomije iz gibanja monetarnih agregatov* (gotovinske denarne transakcije so manj opazne od negotovinskih) (povzeto po Kukar, 1999: 31).

Ena izmed metod je metoda anketiranja, ki temelji na prostovoljnih odgovorih anketirancev. V anketah sodelujejo posamezniki, gospodinjstva ali podjetja, z njimi pa se skuša ugotoviti, koliko ekonomskih subjektov je neposredno aktivno vključenih v sivo ekonomijo, koliko pa

jih je zgolj uporabnikov proizvodov in storitev sive ekonomije. Pomembno pri tem je, da je v anketo vključen reprezentativen vzorec populacije. Najpogosteje se uporabljata anketa o potrošnji gospodinjstev in anketa o porabi časa. Gospodinjstva, ki sodelujejo v anketi o potrošnji gospodinjstev, vodijo dnevnik vseh prihodkov in izdatkov v določenem obdobju. Z anketo o porabi časa pa je mogoče dobiti podatke o vseh oblikah dejavnosti, s katerimi se prebivalstvo ukvarja, tudi o tistih s področja sive ekonomije. Točnosti odgovorov anketirancev ni možno preveriti. Nobena od anket ne poroča o udeležbi redno zaposlenih delavcev v sivi ekonomiji. (Povzeto po Thomas 1992: 187 – 189)

6. 2. Obseg sive ekonomije in njeno zmanjševanje

Obseg sive ekonomije se je v državah Evropske unije (tudi v Sloveniji) v zadnjih desetih letih spremenil in se še vedno spreminja. Med države Evropske unije, v katerih je obseg sive ekonomije nizek (od 1 do 3 % BDP) spadajo Avstrija, Nizozemska, Velika Britanija, Švedska in Belgija. Podatki so (razen za GB – podatki so iz leta 2000) iz leta 1995. Nekoliko večji obseg sive ekonomije (od 4 do 6 % BDP) je na Finskem, v Franciji, Nemčiji in na Portugalskem (podatki so iz let 1998 do 2001). Izjemi sta Italija in Grčija, kjer znaša delež sive ekonomije več kot 17 % BDP (podatki so iz leta 2001). Med državami, ki so v EU pristopile nazadnje, ločimo 3 skupine. Prva skupina so države, v katerih je obseg sive ekonomije nizek (glede na ostale omenjene države) in pada. To so Češka, Estonija in Slovaška (podatki so iz let 1998 do 2001, delež sive ekonomije pa znaša od 8 do 13 % BDP). Od 14 do 23 % znaša delež sive ekonomije na Poljskem, v Sloveniji, na Madžarskem in v Latviji. Tudi v teh državah se obseg sive ekonomije zmanjšuje. Podatki so iz let 2000 do 2003 (V Sloveniji je bilo 2003 17 % sive ekonomije). Tretja skupina pa so države z visoko stopnjo sive ekonomije, ki narašča. Sem spadata Bolgarija in Romunija z več kot 21 % (podatki so iz let 2001, 2002). (Povzeto po Renoy in drugi, 2004: 25 – 28)

Glavni krivci za porast sive ekonomije so povečanje brezposelnosti, povečanje bremena davkov in prispevkov za socialno varnost v povezavi s strožjo državno zakonodajo. Predpostavljamo lahko, da bodo vlade držav v prihodnje namenile več časa in finančnih sredstev reševanju problema sive ekonomije. Preprečevanje sive ekonomije je v Sloveniji onemogočeno zaradi nedodelane in v praksi težko izvedljive zakonodaje. Zagotoviti je potrebno, da bodo državne institucije bolj učinkovite in da bodo vse veje oblasti delovale med seboj povezano.

Za zmanjševanje sive ekonomije v Sloveniji bi bilo potrebno, da Vlada Republike Slovenije v kratkoročnem obdobju poveča nadzor in kontrolo davčnih zavezancev. Z dvigom kazni bi se povečali stroški in tveganje delovanja v sivi ekonomiji, kar bi lahko stimulatивно vplivalo na prehod iz neuradnega v uradni sektor. Pomemben pogoj za učinkovit nadzor je kadrovska ustrezna in kakovostna struktura inšpekcijskih služb, zato mora vlada nameniti več sredstev za izobraževanje in izpopolnjevanje kadrov. V srednjeročnem obdobju je potrebno skrajšanje časa in poenostavitev postopkov pri pridobivanju dovoljenj za delo ali izgradnjo. Dolgoročno mora vlada spodbujati ekonomsko rast in finančno disciplino s sprejetjem in izvajanjem strategije o razvoju podjetništva. (Povzeto po Matkovič, 2003: 74)

Pri merjenju sive ekonomije prihaja do raznih zapletov, saj se dela sive ekonomije niti ne da evidentirati. Thomas (1992: 143) meni, da 20 % sive ekonomije poteka na podlagi blagovne menjave, kar je težko odkriti in izmeriti. Vsekakor pa je potrebno za določitev njenega obsega uporabiti več metod, saj nam uporaba ene same izmed njih lahko poda popolnoma izkrivljeno podobo dejanskega stanja sive ekonomije na nekem področju.

7. FRIZERSKA DEJAVNOST

7.1 Poklic frizerja in razvoj frizerske dejavnosti

Poklic frizerja je v današnji družbi pomemben, saj opravlja storitev, ki pomaga ljudem, da izboljšajo svoj zunanji videz. V družbi velja spoznanje, da ima človekov zunanji videz v življenju zelo pomembno vlogo. Če je človek urejen, če deluje negovano, potem je tudi bolj samozavesten in laže uspe v zasebnem življenju in v službi.

Frizer, ki zna še bolj poudariti in polepšati posameznikov zunanji videz, je zato cenjen. Njegov uspeh bo zadovoljil stranko, njemu pa prinesel profesionalno zadovoljstvo, ki je tudi del osebne sreče. (Bernik, 1989: 5)

Frizerski poklic spada med poklice storitvene dejavnosti. Bistvena področja dejavnosti frizerjev so predstavljena v tabeli 7. 4.

Tabela 7. 4: Dejavnosti frizerk in frizerjev

Področja dejavnosti	Primeri
Nega	Umivanje lasišča in las, uporaba sredstev za posebno nego in masažo
Oblikovanje	Striženje las, oblikovanje pričeske, sprememba barve las, dekorativna kozmetika
Prodaja	Prodaja frizerskih storitev

(Huster in drugi, 1998: 9)

Frizerju postavljajo poklicne zahteve tako stranke kot delodajalec in kolegi. Frizer mora te zahteve poznati in biti pripravljen na nenehno izpopolnjevanje. Le tako lahko izpolnjuje naloge, ki jih postavlja ta polic.

Frizer mora imeti naslednje strokovne sposobnosti:

- zmožnosti svetovanja,

- obvladovanje delovnih tehnik,
- dober okus,
- smisel za oblikovanje.

Po izgledu mora biti čist, urejen in moden, osebnostne lastnosti pa so zahtevane sledeče: vljudnost, prijaznost, potrpežljivost, obzirnost, odkritosrčnost, zanesljivost, vestnost. Dodatne zahteve delodajalca pa so še: natančnost, točnost, prilagodljivost, pripravljenost na učenje.

Pri delu frizerja je poleg znanja, ki ga ima, pomemben tudi njegov pristop do stranke, kar odločilno vpliva na število strank. Le-to pa je eno od najpomembnejših meril uspešnosti posameznika. Frizer mora znati sprejeti stranko, jo dobro poslušati in ji tudi pravilno svetovati. Znati jo mora motivirati in jo pridobiti za različne posege. Vedeti mora, kaj je lepo, in presoditi, kaj stranki pristaja, da bo na koncu zadovoljna. (Bernik, 1989: 6)

Frizerstvo ni poklic hitrega zaslužka in proizvodnje serijskih frizur in barv. Frizerji se morajo posvetiti vsakemu posamezniku, saj gre za osebni pristop k stranki.

Vsi frizerji niso enaki, vsak ima svoj način dela. Prav tako nimajo vsi enakih cen. Frizer, ki se izobražuje in stranki ponudi vedno kaj novega, ne more imeti enakih cen kot tisti, ki za to ne naredi ničesar.

Frizerski poklic ima dolgo zgodovino. Izrazne moči las so se zavedali že v davni preteklosti. Takrat je oblika in barva las sporočala, kakšen status ima posameznik v družbi. Pojem lepote se je skozi stoletja spreminjal in se še vedno spreminja. V mnogih obdobjih zgodovine je bil poklic frizerja med najbolj uglednimi. Še danes visoko cenimo negovanost in dober videz.

Že v Starem Egiptu (3000 pred našim štetjem) so frizure označevale položaj posameznika v družbi. Frizerjem so stil narekovali pomembni vladarji. Podobno je bilo v Grčiji in Rimu, ko so ljudje (predvsem premožnejši) prepuščali oblikovanje pričeske frizerjem in maserjem. Moda se je skozi čas izrazito spreminjala. Frizerji so bili pod vplivom določenega obdobja (na primer v obdobju baroka so bile frizure nakodrane, prevladovala je temna barva, v obdobju renesanse so se nosile pričeske, ki so bile zaradi velikih ovratnikov počesane navzgor in močno natupirane) ali pomembnih osebnosti (na primer od leta 1848 do leta 1870 so bile moške pričeske po vzoru Napoleona III., kasneje so se nosili lasje kot jih je nosil cesar Franc Jožef I.). (<http://www.ozs.si/prispevek.asp?Idpm=-1&ID=988>)

Danes moda postaja vse bolj individualna, uveljavlja se stil posameznika. Pojavljajo se tudi novi, bolj kvalitetni in umetni materiali. Pogosto pa so prav frizerji tisti, ki nam narekujejo, kakšen stil si bomo izbrali.

7.2 Šolanje za poklic frizerja

Izobraževanje frizerjev v Sloveniji poteka po programu frizer na poklicnih šolah in traja tri leta. Pred vpisom v izobraževanje za frizerski poklic morajo kandidati in kandidatke predložiti zdravniško potrdilo, s katerim dokažejo, da so sposobni opravljati ta zahtevni poklic. Za uspešno izobraževanje so ob tem potrebne še posebne spretnosti rok, smisel za lepoto in oblikovanje, smisel za delo z ljudmi ter čut za red in čistočo.

Stalno dodatno strokovno izobraževanje in izpopolnjevanje je nujno zaradi modnih trendov, novih tehnoloških postopkov in tehnik dela.

Vsak posameznik, ki si želi samostojne obrtne dejavnosti v lastnem salonu, se lahko vključi v dodatno izobraževanje za pridobitev naziva frizerski mojster. (Huster in drugi, 1998: 9)

Frizer mora nenehno spremljati razvoj tehnologije, predvsem na področju kemijske tehnologije (razne barve in drugi kemični preparati). Frizerstvo tako danes terja že visok nivo znanja in vedenja.

7.3 Obrtna zbornica Slovenije

V Obrtnem registru Obrtne zbornice Slovenije je po zadnjih podatkih v Sloveniji 2542 frizerskih salonov, od tega 69 v Območni obrtni zbornici Novo mesto. Obrtni register vsebuje poleg osebnih podatkov tudi davčno in matično številko, seznam dejavnosti, s katerimi se ukvarjajo, na območju katere izmed 62 območnih obrtnih zbornic se nahajajo ter v katere strokovne sekcije so včlanjeni. (<http://www.ozs.si/register>)

Strokovne službe Obrtne zbornice Slovenije sistematično spremljajo podatke o obrti od leta 1995, ko je Obrtna zbornica začela voditi register. Statistični pregled sestavljajo podatki o obsegu in strukturi obrtnih obratov ter o številu zaposlenih delavcev v njih.

V letu 1996 je bilo v Sloveniji preko 50 tisoč obrtnih obratov, od tega skoraj 90 % samostojnih podjetnikov. Stopnja rasti obratov je bila pozitivna (3,1 %). V storitveni

dejavnosti (kamor spada tudi frizerska dejavnost) je bilo registriranih 18,2 % obrtnih obratov. Povprečno je bilo zaposlenih 1,5 delavcev na obrat (brez lastnika).

Leta 2000 je bilo število obrtnih obratov nekoliko nižje, vendar se bistveno ne razlikuje od leta 1996. Stopnja rasti obratov je še vedno pozitivna, vendar nižja kot pretekla leta (0,4 %), v storitveni dejavnosti je registriranih 19,7 % obratov. Povprečno je zaposlenih 1,9 delavcev na obrtni obrat (brez lastnika).

Leta 2004 je število obrtnih obratov nekaj več kot 47 tisoč. Stopnja rasti je pozitivna (znaša 1,2 %). V storitveni dejavnosti je registriranih 23,2 % obrtnih obratov. Povprečno je zaposlenih 2,1 delavcev na obrtni obrat (brez lastnika).

(<http://www.ozs.si/prispevek.asp?Idpm=9>)

7.4 Mojstrski izpit

Na ozemlju Slovenije so se mojstrski izpiti pričeli opravljati leta 1883, ko se je z novelo obrtnega zakona Avstro-Ogrske monarhije, za opravljanje tako imenovanih rokodelskih obrti, določil pogoj ustrezne kvalifikacije oziroma mojstrski izpit. Ta izpit se je pri nas pred nedavnim zopet uvedel, in sicer po več kot 35 letih, odkar so se opravljali zadnji mojstrski izpiti. Izraz »mojster« se med ljudmi še vedno uporablja kot sinonim za strokovnjaka v določenem poklicu (<http://www.ozs.si/prispevek.asp?ID=25&IDpm=36>).

Čeprav so se pojavljali nekateri dvomi o ponovni uvedbi mojstrskih izpitov, predvsem v tem, da gre za ponovno uvedbo zastarelih cehovskih načel, pa vsebina tega izpita kaže, da temu ni tako. S sedanjim mojstrskim izpitom se pridobijo kvalitetna strokovna znanja za opravljanje posameznih obrtnih dejavnosti, znanja za praktično usposabljanje vajencev in potrebna poslovna znanja za samostojno vodenje obrtnega podjetja.

Temelje za uvedbo mojstrski izpitov je postavil Obrtni zakon, pogoje, način in postopek opravljanja mojstrskega izpita pa določa Pravilnik o mojstrskih izpiti. (Sedovnik v Gostiša in drugi, 1999: 17)

Med 53 mojstrskimi nazivi je tudi **mojster frizer/frizerka mojstrica**.

Mojstrski izpit je sestavljen iz štirih delov, in sicer so to:

- praktični del,
- strokovno teoretični del,

- poslovodni del in
- pedagoško andragoški del.

Prva dva dela sta specifična za vsak poklic posebej, zadnja dva pa sta enotna za vse poklice.

Pravico do opravljanja mojstrskega izpita ima, kdor želi pridobiti obrtno dovoljenje za opravljanje obrtne dejavnosti in izpolnjuje enega izmed naslednjih pogojev:

- ima opravljen pomočniški izpit za obrtni poklic, za katerega želi opravljati mojstrski izpit,
- ima dokončano ustrezno mojstrsko šolo, dokončano izobraževanje V., VI. ali VII. stopnje v ustrezni stroki,
- ima dokončano izobraževanje za posamezne poklice in ustrezno delovno prakso pri opravljanju poklica, za katerega želi opravljati mojstrski izpit.

Osebe, ki želijo opravljati mojstrski izpit, morajo za pristop k izpitu imeti najmanj tri leta delovne prakse, oziroma eno leto prakse, če imajo VI. ali VII. stopnjo izobrazbe v ustrezni stroki.

Mojstrski izpit je »državni izpit«, ki je po Obrtnem zakonu v pristojnosti Obrtne zbornice Slovenije. Mojstrske izpite vodi odbor za mojstrske izpite za posamezen naziv. (Povzeto po Meglič v Bartenjev in drugi, 1998: 7, 8)

Osebe, ki opravijo mojstrski izpit, lahko postanejo samostojni podjetnik. S tem svojo dejavnost registrirajo, kar pomeni, da naj ne bi niti opravljale dela na črno niti zaposlovale na črno (ali pa izvajale katere druge dejavnosti iz področja sive ekonomije). Žal pa v mnogih primerih ni tako.

8. ORGANIZACIJA DELA IN EKONOMIKA V FRIZERSKEM SALONU

Vsakdo, ki želi odpreti frizerski salon, mora znati dobro organizirati delo v njem in poznati ekonomske zakonitosti poslovanja. Delo mora potekati brez zastojev in mora biti pravilno porazdeljeno glede na usposobljenost zaposlenih.

Naloge vodij oziroma lastnikov frizerskega salona so sledeče:

- časovna razporeditev delavcev,
 - seznanitev zaposlenih s časovno razporeditvijo,
 - upoštevanje mnenja zaposlenih (če je mogoče),
 - zagotoviti vsa potrebna delovna sredstva,
 - primerno urediti salon (ogrevanje, prezračevanje, čiščenje, estetski videz),
 - določiti čas za malico, ko je frekvenca strank najmanjša,
 - voditi blagajniško evidenco plačil (lahko jo vodi tudi vsak zaposleni posebej)
- (Bergant, 1992: 2).

Lastnik frizerskega salona mora imeti vse zaposlene prijavljene in zanje plačevati prispevke, sicer gre za zaposlovanje na črno, kar pa je, kot sem že omenila, kaznivo dejanje. Pomembno je tudi, da je vsaka frizerska usluga blokirana, da stranka dobi račun, ki potrjuje, da je uslugo plačala in tudi kdo je to uslugo izvršil.

Po zakonu o obrti morajo obrtniki voditi ustavno knjigovodsko evidenco. Vanjo spadajo knjiga prometa, knjiga osnovnih sredstev in knjiga davkov. V knjigi prometa je zabeležen ves promet za vsak mesec posebej. Vsak obrtnik si običajno vodi evidenco nabav in stroškov, s čimer ima pregled nad porabljenim in nabavljenim materialom. To mu je tudi dobra orientacija za bodočo kalkulacijo. V knjigi osnovnih sredstev ima navedena vsa gradbena in ostala zakonsko predpisana amortizacijska sredstva. Posebej pomembna pa je knjiga davkov, v kateri so vodeni vsi davke (davek na promet, davek na dobiček, davek na dodano vrednost). Z omenjenimi knjigami tako lastnik frizerskega salona vodi materialno-finančno knjigovodstvo, kar je pomembno v vsakem frizerskem salonu (povzeto po Bergant, 1992: 9).

Zaposleni v frizerskem salonu morajo biti za svoje delo ustrezno izobraženi in usposobljeni. Njihovo delo je običajno individualno, lahko pa tudi skupinsko (na primer eden od frizerjev priskoči na pomoč drugemu). Njihova produktivnost je večja, če so s svojim delom

zadovoljni, če so (vsaj delno) samostojni in je tudi klima prava. Primerno mora biti seveda tudi plačilo, še posebej za delo ob vikendih, v času praznikov, ipd. Če temu ni tako, se zaposleni pogosto odločajo, da poleg dela v salonu, opravljajo to dejavnost tudi doma oziroma na domovih strank. V tem primeru pa gre za delo na črno.

9. DELO NA ČRNO V FRIZERSKI DEJAVNOSTI

Delo na črno v frizerski dejavnosti je pogost pojav. Žal pa je to področje (kot tudi mnoga ostala področja sive ekonomije) precej neraziskano in prikrito očem javnosti, saj se odvija ali na domovih frizerjev ali na domovih strank le-teh.

Na črno lahko delajo frizerji, ki so zaposleni v nekem frizerskem salonu in to dejavnost opravljajo še kje drugje, pa tega ne prijavijo. Prav tako lahko lastniki salonov (kar v salonu, ali pa spet kje drugje) delajo na črno in stranke »sfrizirajo« brez računa. Pogost pojav v salonih je tudi zaposlovanje na črno (v primeru, ko lastnik salona ne prijavi svojih zaposlenih). Na črno pa pogosto delajo tudi brezposelni frizerji ali tisti, ki se še vedno šolajo in si na ta način zaslužijo denar. Kazni so v omenjenih primerih različne. Največ bi plačali prav lastniki frizerskih salonov oziroma tisti, ki imajo to dejavnost priglašeno.

Motivi za delo na črno v frizerski dejavnosti so različni. V primerih, ko na črno delajo brezposelni frizerji in frizerke, jim je glavni motiv denar, saj nimajo drugih prihodkov. Prav tako zaposleni, ki niso zadovoljni s svojim plačilom, delajo na črno, da si dodatno zaslužijo nekaj denarja. So pa tudi frizerji, ki svojo dejavnost radi opravljajo tudi doma, ker imajo tu bolj pristen odnos s strankami, so lahko bolj samostojni, ustvarjalni. Nemalo jih dela tudi zaradi tega, da si pridobijo stranke, saj nameravajo nekoč odpreti lasten frizerski salon.

Frizerje, ki delajo na črno največkrat prijavijo drugi frizerji ali lastniki frizerskih salonov, ker jim pomenijo nelojalno konkurenco. Stranke pa običajno (še posebej, če so zadovoljne z uslugami frizerjev) teh storitev ne prijavijo.

Delo na črno v frizerski dejavnosti sem skušala raziskati s pomočjo ankete med lastniki salonov, frizerji in njihovimi strankami. Izbrala sem si domačo, Dolenjsko regijo, in sicer tiste, ki so registrirani v Območni obrtni zbornici Novo mesto. Skušala sem zajeti čim več lastnikov frizerskih salonov, zaposlenih, tistih, ki delajo na črno, pa tudi uporabnikov storitev. Vsem sodelujočim sem zagotovila anonimnost.

9. 1 Anketni vprašalnik

Pri empiričnem delu sem uporabila v naprej pripravljen anketni vprašalnik. Prvi del le-tega je bil za vse anketirance enak, drugi del pa se je razlikoval glede na to, kdo je bil anketiran (vprašanja so bila različna za lastnike salonov, zaposlene in frizerje brez prihodkov).

Prvi del ankete je vseboval 10 vprašanj, od tega 7 zaprtega in 3 vprašanja odprtega tipa. Lastniki salonov so poleg tega odgovarjali še na 6 vprašanj odprtega in 3 vprašanja zaprtega tipa, zaposleni (tudi tisti na praksi) so odgovarjali še na dodatnih 7 vprašanj odprtega tipa, frizerji brez prihodkov (brezposelni in tisti, ki se še šolajo za poklic frizerja) pa so odgovarjali še na 5 vprašanj zaprtega in kombiniranega tipa.

Anketni vprašalnik je priložen v prilogi (PRILOGA 1).

9.2 Anketni vzorec

Ko sem se lotila empiričnega dela svoje diplomske naloge, sem naletela na velik problem. Zelo težko sem namreč našla ljudi, ki bi bili pripravljeni odgovarjati na zastavljena vprašanja, predvsem zaradi teme anketnega vprašalnika. Kljub temu, da sem jim zagotavljala popolno anonimnost in jih prepričevala, da nisem inšpektorica, temveč da podatke potrebujem za izdelavo diplomske naloge, so bili le redki, ki so privolili v sodelovanje. Tako je bilo večina anketiranih mojih znancev ali pa kolegi le-teh. Uporabila pa sem še eno pot. Začela sem hoditi kot model na razne seminarje, ki so bili organizirani za frizerje. Tako sem spoznala nove ljudi, ki so mi bolj zaupali kot če bi prišla na primer k njim v salon ali na dom.

Anketirala sem 44 ljudi, od tega 9 lastnikov frizerskih salonov, 14 zaposlenih v frizerskem salonu, 8 tistih, ki so brezposelni ali pa se še šolajo za poklic frizerja in 13 uporabnikov frizerskih storitev (stranke frizerskih salonov, pa tudi tiste, ki se frizirajo na domu). Vsem anketirancem sem zagotovila anonimnost.

9. 3 Analiza odgovorov prvega dela ankete

Med anketiranci je bilo 37 (84,1 %) predstavnic ženskega in 7 (15,9 %) predstavnikov moškega spola, starih od 17 do 54 let, kar prikazujeta naslednji tabeli.

TABELA 9. 5: Prikaz anketirancev po spolu

SPOL	STRANKE F (f %)	LASTNIKI F (f %)	ZAPOSLENI F (f %)	BREZ PRIHODKOV F (f %)	SKUPAJ F (f %)
MOŠKI	5 (38,5)	0 (0,0)	2 (14,3)	0 (0,0)	7 (15,9)
ŽENSKI	8 (61,5)	9 (100,0)	12 (85,7)	8 (100,0)	37 (84,1)
SKUPAJ	13 (100,0)	9 (100,0)	14 (100,0)	8 (100,0)	44 (100,0)

TABELA 9. 6: Prikaz anketirancev po starosti

STAROST	STRANKE F (f %)	LASTNIKI F (f %)	ZAPOSLENI F (f %)	BREZ PRIHODKOV F (f %)	SKUPAJ F (f %)
Do 19 let	1 (7,7)	0 (0,0)	1 (7,1)	4 (50,0)	6 (13,6)
20 do 29 let	4 (30,8)	0 (0,0)	9 (64,3)	3 (37,5)	16 (36,7)
30 do 39 let	2 (15,4)	4 (44,4)	3 (21,4)	0 (0,0)	9 (20,5)
40 do 49 let	4 (30,8)	5 (55,6)	1 (7,1)	0 (0,0)	10 (22,7)
50 ali več	2 (15,4)	0 (0,0)	0 (0,0)	1 (12,5)	3 (6,8)
SKUPAJ	13 (100,0)	9 (100,0)	14 (100,0)	8 (100,0)	44 (100,0)

Na vprašanje »Kaj si predstavljate pod izrazom *delo na črno*?« je večina anketirancev odgovarjalo, da gre za ilegalno delo, dejavnost, ki je nimaš prijavljene, da se izogneš plačilu davkov oziroma delo, ki ga opravljaš izven delovnega časa doma ali na domu stranke. Nekateri so pojem enačili s »šušmarstvom«, spet drugi z neobdavčenim zaslužkom. Anketiranci torej pojem poznajo, kar sem ugotovila s tem vprašanjem.

Naslednje vprašanje se je glasilo: »Koliko mislite da je dela in zaposlovanja na črno v frizerski dejavnosti?« Možnih je bilo več odgovorov. Odgovore prikazuje tabela 9. 7.

TABELA 9. 7: Analiza odgovorov o pogostosti dela in zaposlovanja na črno

MOŽNI ODGOVORI	STRANKE F (f %)	LASTNIKI F (f %)	ZAPOSLENI F (f %)	BREZ PRIHODKOV F (f %)	SKUPAJ F (f %)
Skoraj vsak lastnik zaposluje n.č.	1 (7,7)	1 (11,1)	5 (35,7)	1 (12,5)	8 (18,3)
Večina zaposlenih dela n.č.	10 (76,9)	7 (77,8)	11 (78,6)	6 (75,0)	34 (77,3)
Le tisti brez prihodkov delajo n.č.	2 (15,4)	4 (44,4)	3 (21,4)	1 (12,5)	10 (22,7)
Dela n.č. v frizerski dejavnosti skoraj ni	0 (0,0)	0 (0,0)	0 (0,0)	0 (0,0)	0 (0,0)

Največ anketirancev (nekaj manj kot 80 %) meni, da večina zaposlenih v frizerskih salonih to delo opravlja tudi doma. V tem so si enotne tako stranke, lastniki, kot tudi zaposleni in tisti brez prihodkov. Da delajo na črno le frizerji brez prihodkov jih meni nekaj več kot 20 % vseh anketirancev. Skoraj polovica lastnikov frizerskih salonov je takšnega mnenja. Nekoliko manj kot 20 % anketirancev pa meni, da zaposluje na črno skoraj vsak lastnik. Tako misli nekaj več kot tretjina zaposlenih frizerjev/frizerk. Zanimivo je, da se prav nihče od anketirancev ni odločil za zadnji odgovor (dela na črno je v frizerski dejavnosti zanemarljivo malo).

Delo in zaposlovanje v frizerski dejavnosti je torej vsekakor prisotno. V največji meri so po mnenju anketirancev prav zaposleni tisti, ki poleg dela, ki ga opravijo v salonu, delajo tudi na svojem domu ali domu strank.

Vprašanje 7 se je glasilo: »Zakaj se frizerji/frizerke po Vašem mnenju poslužujejo dela na črno? Zopet je bilo možnih več odgovorov. Odgovori so prikazani v naslednji tabeli.

TABELA 9. 8: Analiza odgovorov o vzrokih za delo na črno

MOŽNI ODGOVORI	STRANKE F (f %)	LASTNIKI F (f %)	ZAPOSLENI F (f %)	BREZ PRIHODKOV F (f %)	SKUPAJ F (f %)
Pridobivanje izkušenj	0 (0,0)	0 (0,0)	5 (35,7)	2 (25,0)	7 (15,9)
Finančna stiska	12 (92,3)	8 (88,9)	10 (71,4)	4 (50,0)	34 (77,3)

Pridobivanje strank	1 (7,7)	2 (22,2)	6 (42,9)	2 (25,0)	11 (25,0)
Konkurenčnost s storitvami, del. časom	0 (0,0)	2 (22,2)	3 (21,4)	1 (12,5)	6 (13,6)
Nižje cene	0 (0,0)	4 (44,4)	4 (28,6)	2 (25,0)	10 (22,3)

Največ anketirancev je mnenja, da je finančna stiska vzrok, zaradi katerega se ljudje poslužujejo dela na črno. Med anketiranci tako razmišljajo v prvi vrsti stranke in lastniki frizerskih salonov (okoli 90 %), nekoliko manj je zaposlenih, ki mislijo tako, med frizerji, ki so brez prihodkov pa jih tako misli le polovica. Da si z delom na črno pridobivajo stranke in da imajo nižje cene od salonov sta vzroka, zaradi katerih, po mnenju več kot 20 % anketirancev, frizerji delajo na črno. Manj anketirancev pa meni, da sta pridobivanje izkušenj in konkurenčnost s storitvami in prilagodljivim delovnim časom razloga za delo na črno. Zanimivo je, da je najmanj frizerjev brez prihodkov mnenja, da je motiv za delo na črno finančna stiska. Vendar pa, kot bomo videli v nadaljevanju, prav oni delajo na črno zaradi pomanjkanja sredstev za preživetje.

Vprašanje 8 se je nanašalo na *starost* tistih, ki delajo na črno. Odgovore sem razvrstila v tri skupine, in sicer: mlajši frizerji/frizerke (pri čemer sem mislila na starost okoli 40 let), starejši frizerji/frizerke in starost ni pomembna. Odgovori so prikazani v tabeli 9. 9.

TABELA 9. 9: Analiza odgovorov glede starosti tistih, ki delajo na črno

MOŽNI ODGOVORI	STRANKE F (f %)	LASTNIKI F (f %)	ZAPOSLENI F (f %)	BREZ PRIHODKOV F (f %)	SKUPAJ F (f %)
Mlajši	9 (69,2)	2 (22,2)	5 (35,7)	1 (12,5)	17 (38,6)
Starejši	1 (7,7)	0 (0,0)	0 (0,0)	0 (0,0)	1 (2,3)
Ni pomembno	3 (23,1)	7 (77,8)	9 (64,3)	7 (87,5)	26 (59,1)

Največ (skoraj 60 %) anketirancev meni, da starost ni pomembna, ko je govora o delu na črno. Tako mislijo predvsem frizerji brez prihodkov in lastniki frizerskih salonov, pa tudi skoraj dve tretjini zaposlenih. Med strankami pa jih je največ (skoraj 70 %) mnenja, da se dela na črno poslužujejo predvsem mlajši frizerji/frizerke.

Ko gre za delo na črno je torej starost postranskega pomena. Verjetno je tu bolj pomemben finančni položaj tistega, ki se s tem ukvarja. Kljub temu, da mladi šele vstopajo na trg delovne sile in še niso finančno samostojni, pa so starejši prav tako ogroženi. Torej je lahko pričakovati, da se bodo tako eni kot tudi drugi odločili za delo na črno.

Naslednje vprašanje se je glasilo: »Kaj bi bilo potrebno, da bi se prenehalo delo in zaposlovanje na črno?« Možne odgovore in rezultate prikazuje tabela 9. 10.

TABELA 9. 10: Analiza vzrokov o prenehanju dela in zaposlovanja na črno

MOŽNI ODGOVORI	STRANKE F (f %)	LASTNIKI F (f %)	ZAPOSLENI F (f %)	BREZ PRIHODKOV F (f %)	SKUPAJ F (f %)
Ostrejša zakonodaja	3 (23,1)	7 (77,8)	5 (35,7)	2 (25,0)	17 (38,6)
Višje plače/nizji davki	10 (76,9)	0 (0,0)	9 (64,3)	3 (37,5)	22 (50,0)
Pritiski kolegov	0 (0,0)	2 (22,2)	0 (0,0)	0 (0,0)	2 (4,5)
Drugo	0 (0,0)	0 (0,0)	0 (0,0)	3 (37,5)	3 (6,8)

Natančno polovica anketirancev je mnenja, da bi se z zvišanjem plač oziroma znižanjem davkov zmanjšalo delo in zaposlovanje na črno. Takega mnenja je tako večina strank in skoraj dve tretjini zaposlenih. Da bi se prenehalo delo in zaposlovanje na črno z višjimi kaznimi za kršitelje oziroma ostrejšo zakonodajo, jih meni slabih 40 % anketirancev. Med njimi je največ lastnikov frizerskih salonov.

Zahteve po višjih plačah in nižjih davkih bi lahko kazale na finančno stisko tistih, ki se dela in zaposlovanja na črno poslužujejo. Zanimivi pa so mi bili razlogi, ki so jih nekatere anketirane osebe navedla pod drugo, in sicer da bi se delo in zaposlovanje na črno zmanjšalo, če bi se odprle nadaljnje možnosti za šolanje, ali pa če bi bilo več delovnih mest. Kar zopet kaže na to, da je delo na črno za nekatere prej prisila kot izbira.

V zadnjem vprašanju iz prvega dela ankete sem anketirance spraševala o sprejemljivosti dela in zaposlovanja na črno v frizerski dejavnosti.

»Zdi se mi prav, da frizerji delajo v fušu« pravi 40,9 % vseh anketirancev. 45,5 % anketirancev meni, da to sploh ni prav in sprejemljivo, 13,6 % pa je takih, ki delo na črno v

frizerski dejavnosti le deloma odobravajo (v kolikor si s tem mladi nabirajo izkušnje, če gre za friziranje sorodnikov in znancev ali pa če je res nujno in frizerji nimajo druge izbire).

Med strankami so vse stranke, ki ne hodijo v frizerski salon, temveč se frizirajo na domu, odgovorile, da je delo na črno sprejemljivo. Med tistimi, ki hodijo v salon, pa jih je nekoliko manj kot tretjina odgovorilo, da ni prav, da frizerji delajo na črno.

Vsi anketirani lastniki frizerskih salonov so mnenja, da delo na črno ni sprejemljivo. Med zaposlenimi jih tako misli polovica. Med frizerji, ki so brez prihodkov, jih 75 % delo na črno odobrava in celo pravi, da je nuja.

Deleža anketirancev, ki se strinjajo oziroma ne strinjajo z delom na črno v frizerski dejavnosti se sicer bistveno ne razlikujeta. Je pa tu bistvenega pomena status, ki ga določena oseba ima (torej ali gre za lastnika salona, zaposleno ali brezposelno osebo).

9. 4 Analiza odgovorov lastnikov frizerskih salonov

Kot sem že omenila, sem anketirala 9 lastnikov frizerskih salonov iz občine Novo mesto. Eden izmed njih ima svoj salon 6 let, ostali pa vsi nekaj več kot 10 let. V povprečju imajo zaposlenih 0,8 delavcev, vendar nihče izmed njih ne zaposluje niti ne dela na črno.

Na vprašanje »*Ali ste kdaj delali ali bili zaposleni na črno?*« jih je večina (77,8 %) odgovorilo, da nikoli niso delali ali bili zaposleni na črno. Eden anketiranec je bil zaposlen na črno, in sicer zato, ker ga lastnik ni hotel prijaviti, da zanj ni plačeval prispevkov. Eden izmed anketirancev pa je na črno delal doma ali na domu strank, to pa zato, da si je pridobil delovne izkušnje in stranke.

Dela na črno lastniki frizerskih salonov ne odobravajo. Ne zdi se jim pošteno do tistih, ki si svoj denar legalno zaslužijo. Vendar bi le eden izmed lastnikov prijavil nekoga, ki dela na črno, če bi izvedel, da to počne.

Naslednje vprašanje se je glasilo: »*Kaj je po Vašem mnenju vzrok, da lastnik/lastnica salona ne prijavi svojih zaposlenih?*« Odgovore je bilo možno razvrstiti v tri skupine:

- preveliki davki za delodajalca (tako misli 55,6 % anketirancev);
- čisti zaslužek (tako misli 22,2 % anketirancev);
- ne vem, nisem razmišljal/a o tem (22,2 % anketirancev).

Kot prednosti dela in zaposlovanja na črno so lastniki salonov našli:

- neobdavčen zaslužek,
- ni potrebno plačevati davkov,
- delavcu ni potrebno plačevati prevoza, malice....,
- delavca lahko odpustiš kadar hočeš.

Večina odgovorov se torej vrti okoli denarja. Ljudje vidijo v delu in zaposlovanju na črno le finančno korist. Na drugi strani pa so anketiranci kot slabosti dela in zaposlovanja na črno navedli:

- strah pred inšpekcijo,
- kazni za kršitelje.

Po mnenju anketirancev je le zakonodaja tista, ki naj bi prinašala slabe strani dela in zaposlovanja na črno. Vendar prav nihče izmed njih ne ve, koliko znašajo kazni za kršitelje.

9. 5 Analiza odgovorov zaposlenih v frizerskem salonu

Anketirala sem 14 zaposlenih v frizerskem salonu. Od tega jih 35,7 % dela kot frizer/ka manj kot 5 let, ravno tolikšen delež pa jih dela v salonu od 5 do 10 let. 14,3 % jih dela v salonu od 10 do 15 let. Enak delež anketirancev jih dela kot frizer/ka več kot 15 let.

Vsi zaposleni so v salonu prijavljeni, vendar je 3 izmed njih delodajalec prijavil šele po preteku od pol leta do dveh let.

Na vprašanje »*Ali poleg dela v salonu tudi šušmarite oziroma fušate?* So anketiranci odgovarjali z:

- da, pri sebi doma (tako je odgovorilo 50 % anketirancev);
- da, na domu strank (tako pravi 42,9 % zaposlenih);
- ne (14,3 % zaposlenih).

Da se ukvarja z delom na črno je torej odgovorilo 85,7 % zaposlenih v frizerskem salonu, delajo pa pri sebi doma in/ali na domu strank. Med njimi je 41,7 % takih, ki se tega poslužujejo skoraj vsak dan, in sicer da si zaslužijo dodaten denar zaradi prenizke plače, da si

pridobijo nove stranke, izkušnje. 58,3 % pa je takih, ki delajo na črno zelo poredko, frizirajo pa večinoma le ožje sorodnike in prijatelje, ki jim storitev ne plačajo.

Kot vzrok, zakaj lastniki salonov ne prijavijo svojih zaposlenih, navajajo predvsem stroške, ki jih imajo delodajalci z delavci. Problem je predvsem na začetku, ko pride delavec prvič na novo delovno mesto in še nima svojih strank. Tak delavec predstavlja delodajalcu grožnjo. Če se ne izkaže kot dober in v salon ne pripelje nobene stranke, ima delodajalec z njim izgubo. Zato se pogosto dogaja, da imajo delodajalci vsaj v začetku nekega delavca zaposlenega na črno. Do tega pa pride tudi v primerih, ko je povečan obisk frizerskih salonov (na primer v času maturantskih plesov, v prednovoletnem času...). Tudi takrat delodajalci zaposlujejo na črno dodatne delavce, ki jih lahko kadar koli odpustijo.

Kot prednosti dela na črno navajajo:

- pridobivanje izkušenj,
- čisti, neobdavčen zaslužek,
- prilagodljiv delovni čas.

Kot slabosti pa:

- strah pred inšpekcijo,
- slabša kakovost dela (ker delaš na primer dopoldne v salonu, popoldne pa doma in si že utrujen),
- manj prostega časa (velja za tiste, ki delajo v salonu in doma šušmarijo),
- vedno moraš biti na razpolago.

Le dva izmed anketiranih zaposlenih vesta, kakšne so sankcije za delo in zaposlovanje na črno. Kazni sta tudi navedla. Oba kljub temu še vedno delata na črno.

9. 6 Analiza odgovorov frizerjev brez prihodkov

Med anketiranci je bilo 8 frizerjev, ki nimajo rednih prihodkov. Polovica od njih je trenutno brezposelnih, vendar so že delali v frizerskem salonu, druga polovica pa se še šola za poklic frizerja (v frizerskem salonu so že naredili prakso).

Vsi anketiranci se poslužujejo dela na črno, vendar večinoma le približno enkrat tedensko ali pa še bolj poredko. Večinoma frizirajo le sorodnike, prijatelje in znance, denar, ki ga s tem zaslužijo, pa jih rešuje iz finančne stiske. Le eden izmed anketirancev ve, kakšne so sankcije za delo in zaposlovanje na črno.

ZAKLJUČEK

Siva ekonomija je bila in bo tudi v prihodnosti tema številnih razprav. Različni avtorji ponujajo različne definicije sive ekonomije in znotraj nje tudi dela in zaposlovanja na črno, pri nas pa to področje ureja Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno. Obstaja tudi več služb za odkrivanje, preprečevanje in sankcioniranje dela in zaposlovanja na črno, vendar niso dovolj učinkovite, da bi ta dva segmenta sive ekonomije uspele zatreti.

Pogoji za razvoj sive ekonomije se pojavljajo na več področjih in v različnih dejavnostih. Največ je je v gradbeništvu, v storitveni dejavnosti (kamor spada tudi frizerska dejavnost), na področju trgovine, kmetijstva. Motivi so različni, vendar je najbolj pogost razlog vsekakor finančna korist (od utaje davkov, neplačevanja prispevkov). Ljudje so pogosto celo prisiljeni v delo na črno, saj nimajo niti osnovnih sredstev za preživetje.

Bistvo prikrite dejavnosti je v tem, da se udeleženci izogibajo raznim davčnim bremenom, omejitvam in predpisom. Od nje imajo vsekakor korist tako izvajalci kot tudi njihni uporabniki. Vendar ima s strani države siva ekonomije številne negativne posledice, zaradi česar jo skuša v čim večjem obsegu odkriti in zatreti.

Siva ekonomija je težko merljiva, saj tisti, ki se s tem ukvarjajo, o tem nočejo govoriti in to prikrivajo. Kršitelje namreč čakajo kazni, tako denarne (razlikujejo se od primera do primera) kot tudi nedenarne (na primer prepoved opravljanja dejavnosti). Tudi stranke storitev, ki so opravljene na črno, le-teh pogosto ne prijavijo, saj imajo tudi one od tega korist (plačilo brez davka). Kljub vsemu pa obstajajo ocene obsega sive ekonomije. Podatek za Slovenijo iz leta 2003 je primerljiv z deležem sive ekonomije na Poljskem, Madžarskem in v Latviji.

Frizerska dejavnost spada med storitvene dejavnosti. Delo in zaposlovanje na črno je tu vsekakor prisotno. Predvsem zaposleni, brezposelni frizerji, pa tudi tisti, ki se še šolajo za poklic frizerja, delajo na črno.

V svoji diplomski nalogi sem preverjala dve hipotezi. Prva hipoteza *Na črno delajo predvsem mladi frizerji/frizerke* se mi je le deloma potrdila. Po mnenju anketirancev jih je velika večina odgovorila, da starost tu ni pomembna. Le po mnenju in izkušnjah večine strank, ki sem jih anketirala, so pretežno mladi tisti, ki delajo na črno. Delo na črno torej ni v tolikšni meri

odvisno od starosti osebe, ki to počne. Odločitev je stvar posameznika, čeprav pogosto ni prostovoljna in ga v to silijo določeni motivi. Druga hipoteza pa se je glasila: *Delo na črno je za ljudi prej prisila kot izbira (na črno delajo zaradi finančne stiske)*. Ta hipoteza se mi je v celoti potrdila. Takšnega mnenja je večina anketirancev. Tisti, ki delajo na črno, delajo predvsem zato, da si zaslužijo dodatna sredstva. Nekateri izmed njih celo osnovna sredstva za preživetje. V delo na črno so prisiljeni. Denar, ki bi ga porabili za plačilo davkov državi, tako lahko porabijo za druge stvari, ki so v nekaterih primerih nujne za njihov obstanek.

Vendar rezultati, ki sem jih dobila z anketnim vprašalnikom, niso nujno točni. Dejavnosti sive ekonomije skušajo njeni udeleženci prikriti, zato tudi ne moremo pričakovati, da so anketiranci odgovarjali povsem resnično in objektivno. Tudi vzorec (44 oseb), ki sem ga zajela, ni reprezentativen in ga ne morem posplošiti na celotno občino Novo mesto. Je pa zanimiv pokazatelj stanja sive ekonomije na tem območju.

Da bi se obseg dela in zaposlovanja na črno zmanjšal, bi bili potrebni številni ukrepi. V celoti tega najbrž nikoli ne bo moč zatreti. Zaposleni, ki niso zadovoljni s svojim prihodkom, ki ga zaslužijo z rednim delom, pa imajo možnosti za delo na črno, bodo verjetno to delo opravljali tudi doma izven delovnega časa. Menim, da bi se delo in zaposlovanje na črno vsaj deloma ohranilo tudi če bi poostriili nadzor in povečali sankcije. Kljub vsem negativnim posledicam, ki jih siva ekonomija prinaša, še vedno prevladajo pozitivne, ki ponujajo ustrezne pogoje za njeno ohranjanje in nadaljnji razvoj.

Delo na črno v frizerski dejavnosti je po mnenju zaposlenih, brezposelnih frizerjev in njihovih strank, sprejemljivo. Mnogo strank si niti ne more privoščiti vse dražjih storitev, ki jih ponujajo frizerski saloni, zato se raje frizirajo »brez računa«. Seveda pa do tega ne prihaja le v frizerski, temveč tudi v mnogih drugih dejavnostih, in sicer tako v razvitih kot tudi manj razvitih državah. Da bi se to prenehalo, pa bi bilo potrebno tudi, da bi se spremenila morala davčnih zavezancev, da na plačevanje davkov državi ne bi več gledali kot prisilo, ampak bi imeli o tem pozitivno mnenje.

LITERATURA IN VIRI

1. Bartenjev, I. (in drugi) (1998): Zbornik predavanj; 5. kongres frizerjev Slovenije FIGARO 98. Obrtna zbornica Slovenije, Ljubljana
2. Bernik, S., Podrumac, B. (1989): Osnove frizerstva in kozmetike. Državna založba Slovenije, Ljubljana
3. Čokelc, S. (1998): Pojavi in odkrivanje davčnih utaj. 30 simpozij o sodobnih metodah v računovodstvu finančnih in reviziji. Društvo ekonomistov Slovenije, Portorož
4. Feige, E. L. (1994): The underground economy and the currency enigma. Finances Publigues, Michigan
5. Flajs, A., Kukar, S. (1995): Siva ekonomija v Sloveniji – razlogi za njen razvoj in ocene njenega obsega. Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana
6. Glas, M. (1988): Siva ekonomija v svetu in v Jugoslaviji. Delavska enotnost, Ljubljana
7. Glas, M. (1991): Siva ekonomija v svetu in v slovenskem gospodarstvu. Ekonomska fakulteta, Ljubljana
8. Glas, M. (1996): Prispevek k politični ekonomiji. Ekonomska fakulteta, Ljubljana
9. Gospodarski vestnik, št. 7, september 1999
10. Gospodarski vestnik, št. 17, april 1999
11. Gostiša, M. (in drugi) (1997): Izvajanje nove zakonodaje in vključevanje enot malega gospodarstva v Evropsko unijo, II. strokovno posvetovanje. Obrtna zbornica Slovenije, Ljubljana
12. Gostiša, M. (in drugi) (1999): Zbornik predavanj; 6. kongres frizerjev Slovenije FIGARO 99. Obrtna zbornica Slovenije, Ljubljana
13. Hazl, V. (ur.) (2002): Smo Slovenke na trgu delovne sile enakopravne? Analiza položaja žensk na trgu delovne sile v Sloveniji. Pospeševalni center za malo gospodarstvo, Ljubljana
14. Huster, A. (in drugi) (1998): Frizerstvo. Tehniška založba Slovenije, Ljubljana
15. Kukar, S. (1995): Siva ekonomija v Sloveniji - razlogi za njen razvoj in ocene njenega obsega. Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana
16. Kavčič, B. (1987): Sociologija dela. Delavska enotnost, Ljubljana
17. Matkovič, B. (2003): Siva ekonomija v državah Evropske unije in v Sloveniji. Ekonomska fakulteta, Ljubljana

18. Omerzu, B. (2000): Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno s strokovnim predgovorom. Skriptorij KA, Radovljica
19. Podjetnik, maj 2000, Ljubljana
20. Poročevalec, št. 4; 13. januar 2000, Ljubljana
21. Poročevalec, št. 18, 7. marec 2000, Ljubljana
22. Poročevalec, št. 59, 5. julij 2001, Ljubljana
23. Reinhard, K. S. (1997): Načelo samoodgovornosti: Poti k motivaciji. Gospodarski vestnik, Ljubljana
24. Sedovnik, P. (1996): Delo na črno in predlogi za njegovo preprečevanje. Obrtna zbornica Slovenije, Ljubljana
25. Skolka, J. (1987): Die Andere Wirtschaft, Schwarzarbeit and Do it Yourself Oesterreich. Sigmund Verlag, Oesterreich
26. Svetlik, I. (1988): Neformalno delo. Delavska enotnost, Ljubljana
27. Svetlik, I., Kos, D., Boh, K., Zrimšek, Z. (1988): Neformalno delo. Delavska enotnost, Ljubljana
28. Thomas, J. J. (1992): Informal Economic Activity. The London School of Economic and Political Science, London
29. Vičič, V. (ur.) (1992): Zaposlovanje; Perspektive, priložnosti, tveganja. Znanstveno in publicistično središče d. o. o., Ljubljana
30. Vilič Klenovšek, T. (1993): Brezposelnost, izobraževanje in kariera. Andragoški center Slovenije, Ljubljana
31. Zakon o preprečevanju dela in zaposlovanja na črno (Uradni list RS 36/2000)

INTERNETNI VIRI

1. <http://www.alenkinstudio.com/clanki18-friziranje-na-domu.html>
2. http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=d389ef0910bf1621005c5c38e889ef5804&source=Delo
3. http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=86c0aacf5784a3bdb3a6f0dee404799304&source=Delo
4. http://www.delo.si/index.php?sv_path=43,50&id=5fc96f59ca186dc728afla955c799c1904&source=Nedelo
5. <http://www.eiro.eurofound.eu.int/structure.html>

6. <http://www.enpc.fr/enseignements/Darbera/DocEconomist/ShadowEconomy/ShadowEconomy.html>
7. <http://www.ess.gov.si/slo/Predstavitev/Zakonodaja/zakonodaja.htm>
8. <http://www.gov.si/irsd>
9. <http://www2.gov.si/mg/tirs/tirs.nsf>
10. <http://www.ozs.si/prispevek.asp?Idpm=9>
11. <http://www.ozs.si/prispevek.asp?Idpm?=-1&ID=988>
12. <http://www.ozs.si/prispevek.asp?ID=25&IDpm=36>
13. <http://www.ozs.si/register>
14. <http://www.sigov.si/mddszi/index.php?PID=49>

PRILOGA

ANKETNI VPRAŠALNIK

Pozdravljeni!

Sem Katja Nosan, absolventka sociologije na Fakulteti za družbene vede. Anketni vprašalnik, mi bo služil pri izdelavi diplomske naloge z naslovom DELO NA ČRNO V FRIZERSKI DEJAVNOSTI. Prosim, če odgovarjate odkrito in upoštevate navodila v oklepajih. Anketni vprašalnik je anonimen, za sodelovanje pa se Vam že vnaprej lepo zahvaljujem.

1. Starost (Napišite)

_____ let

2. Spol (Obkrožite)

- a) moški
- b) ženski

3. Tip krajevne skupnosti (Obkrožite)

- a) mestna
- b) primestna
- c) vaška

4. Ali ste v frizerskem salonu (Obkrožite samo 1 odgovor)

- a) lastnik/lastnica salona
- b) zaposleni/a
- c) na praksi
- d) sem brezposelni frizer/ka oziroma sem brez prihodkov (se še šolam za poklic frizerja)
- e) stranka
- f) ne hodim v frizerski salon (frizira me prijatelj/ica, ki je frizer/ka pri meni ali pri njemu/njej doma)

5. Kaj si predstavljate pod izrazom »delo na črno«? (Napišite)

6. Koliko mislite, da je dela in zaposlovanja na črno v frizerski dejavnosti? (Obkrožite.

Možnih je več odgovorov)

- a) skoraj vsak lastnik ima koga na črno zaposlenega
- b) večina zaposlenih to delo opravlja še doma
- c) s tem se ukvarjajo le brezposelni frizerji/frizerke oziroma tisti, brez prihodkov
- d) tega je v frizerski dejavnosti zanemarljivo malo

7. Zakaj se po Vašem mnenju ljudje (frizerji/frizerke) tega poslužujejo?

- a) da si pridobijo izkušnje
- b) zaradi finančne stiske (so brez prihodkov ali pa ne zaslužijo dovolj z rednim delom)
- c) da si pridobijo stranke
- d) da so konkurenčni drugim s svojimi storitvami, prilagodljivim delovnim časom
- e) da imajo nižje cene od salonov

8. Koliko so po Vaših izkušnjah oziroma mnenju stari tisti, ki delajo na črno?

- a) to so predvsem mlajši frizerji/frizerke (na primer tisti, ki so ravno končali šolanje)
- b) to so predvsem starejši frizerji/frizerke
- c) starost tu ni pomembna

9. Kaj bi bilo potrebno, da bi se prenehalo delo in zaposlovanje na črno?

- a) višje kazni za kršitelje / ostrejša zakonodaja / več nadzora
- b) višje plače / nižji davki
- c) pritiski kolegov / javno izpostavljanje
- d) drugo _____ (Napišite)

10. V kolikšni meri je delo in zaposlovanje na črno v frizerski dejavnosti družbeno sprejemljivo – ali se Vam zdi prav, da frizerji delajo v »fušu«?

(Napišite) _____

VPRAŠANJA ZA LASTNIKE SALONA

1. Koliko časa imate salon? (Napišite)

_____ let, _____ mesecev

2. Ali ste pred tem kdaj delali ali bili zaposleni na črno? (Obkrožite)

- a) Bil/a sem zaposlena na črno
- b) Na črno sem delal/a doma ali na domu strank
- c) Nikoli nisem delal/a ali bil/a zaposlen/a na črno

(Če ste odgovorili z a) ali b), napišite še zakaj.)

3. Koliko imate zaposlenih v salonu? (Napišite)

4. Ali je med zaposlenimi kdo zaposlen na črno?

- a) da
- b) ne
- c) včasih (na primer, ko je več strank)

5. Kaj si mislite o delu na črno (šušmarstvu)? (Obkrožite samo 1 odgovor)

- a) Če zvem, da nekdo to počne, ga takoj prijavim
- b) Ne zdi se mi prav in pošteno do ostalih
- c) Razumem tiste, ki to počnejo, sam/a pa tega ne bi nikoli počel/a
- d) Tudi sam/a se ga včasih poslužujem
- e) Redno se s tem ukvarjam

(Če ste odgovorili z d) ali e), napišite še zakaj.)

6. Kaj je po Vašem mnenju vzrok, da lastnik/lastnica salona ne prijavi svojih zaposlenih?
(Napišite)

7. Kaj so po vašem mnenju prednosti dela in zaposlovanja na črno v frizerski dejavnosti?

(Napišite)

8. Kaj pa slabosti? (Napišite)

9. Ali veste, kakšne so sankcije za delo in zaposlovanje na črno? (Obkrožite)

a) da

b) ne

(Če ste odgovorili pritrdilno, napišite še: kazen za delavca _____ in
kazen za delodajalca _____)

VPRAŠANJA ZA ZAPOSLENE (tudi za tiste na praksi) V FRIZERSKEM SALONU

1. Koliko časa delate v frizerskem salonu kot frizer/ka (Napišite)

_____ let, _____ mesecev

2. Ali ste kot frizer/ka v tem salonu prijavljeni že od začetka, ko ste nastopili na delovnem mestu?

a) da

b) ne, lastnik/lastnica me je prijavila šele po preteku _____ (Napišite)

c) sploh nisem prijavljen/a

(Če ste imeli več delodajalcev, napišite še za prejšnje _____

3. Ali poleg dela v salonu, tudi »šušmarite« oziroma »fušate«?

a) da, pri sebi doma

b) da, na domu strank

c) ne

(Če ste odgovorili z a) ali b), napišite še kako pogosto in zakaj)

4. Kaj je po Vašem mnenju vzrok, da lastnik/lastnica salona ne prijavi svojih zaposlenih?
(Napišite)

5. Kaj so po vašem mnenju prednosti dela na črno v frizerski dejavnosti? (Napišite)

6. Kaj pa slabosti? (Napišite)

7. Ali veste, kakšne so sankcije za delo na črno? (Obkrožite)

a) da

b) ne

(Če ste odgovorili pritrdilno, napišite še: kazen za delavca _____ in

kazen za delodajalca _____)

VPRAŠANJA ZA BREZPOSELNE FRIZERJE/KE OZIROMA ZA TISTE BREZ
PRIHODKOV (na primer tiste, ki se šolajo za poklic frizerja)

1. Kakšen je torej Vaš trenutni status? (Obkrožite)

- a) sem brezposeln/a
- b) se še šolam
- c) drugo (Napišite) _____

2. Ali ste kdaj že bili zaposleni?

- a) da, za določen čas
- b) da, za nedoločen čas
- c) naredil/a sem samo prakso
- d) ne

3. Ali se poslužujete dela na črno? (Obkrožite samo en odgovor)

- a) da, vsak dan imam več strank
- b) da, vsak dan imam vsaj eno stranko
- c) da, imam stranke nekajkrat na teden
- d) da, stranke imam vsaj enkrat na teden
- e) da, vendar zelo poredko
- f) ne, nikoli

(Če ste odgovorili z da) napišite še zakaj)

4. Koga strižete na črno? (Obkrožite, lahko več odgovorov)

- a) sorodnike
- b) prijatelje, znance
- c) kogar koli
- d) ne delam na črno

5. Ali veste, kakšne so sankcije za delo na črno? (Obkrožite)

- a) da

b) ne

(Če ste odgovorili pritrdilno, napišite še: kazen za delavca _____ in
kazen za delodajalca _____)